

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Ενεργειακή Ασφάλεια και ο Πόλεμος στην Ουκρανία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χαράλαμπος Χιώνης

Αθήνα, 2025

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Χαράλαμπος Χιώνης, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ την σύζυγο μου Ηρώ Μαρούλη για την καθημερινή της στήριξη προς το πρόσωπο μου, καθόλη τη διάρκεια της φοίτησης μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και συγκεκριμένα στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Στρατηγικές Σπουδές Ασφάλειας».

Σελίδα σκόπιμα κενή

Περιεχόμενα

.....	σελ.
Εισαγωγή	1
Σκοπός της εργασίας	2
Προϋποθέσεις	2
Παράγοντες	3
Δομή της εργασίας	3
Μέρος Α΄	5
Περιγραφή και επιπτώσεις του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας	5
Κεφάλαιο Α1: Γεωστρατηγική του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας	5
Κεφάλαιο Α2: Διεθνείς αντιδράσεις για την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία	7
Κεφάλαιο Α3: Ο αντίκτυπος της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία	9
Κεφάλαιο Α4: Οι πολιτικές διαστάσεις της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία	10
Μέρος Β΄	12
Διαμορφωθείσα Κατάσταση	12
Κεφάλαιο Β1: Προκλήσεις από τη νέα κατάσταση	12
Κεφάλαιο Β2: Νέες τάσεις στο παγκόσμιο σύστημα	13
Κεφάλαιο Β3: Η ενέργεια ως στρατηγικό εργαλείο, η χρήση και η επίδρασή της στον Πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας	18
Μέρος Γ΄	22
Μελλοντική κατάσταση	22
Κεφάλαιο Γ1: Λήψη μέτρων για την ενίσχυση της ασφάλειας	22
Κεφάλαιο Γ2: Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής ανασφάλειας	24
Κεφάλαιο Γ3: Το πολιτικό μέλλον της σύγκρουσης Ρωσίας-Ουκρανίας: Η εμπλοκή των ΗΠΑ	26
Συμπεράσματα	29
Επίλογος	33
Πηγές – Βιβλιογραφία	34

Περίληψη

Η προσπάθεια της Ρωσίας να κρατήσει υπό τον έλεγχο και την κυριαρχία της την Ουκρανία στα χρόνια μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, μη σεβόμενη την αυτονομία της, συχνά δημιουργούσε προστριβές μεταξύ τους, με αποτέλεσμα και οι υπόλοιπες χώρες –κυρίως οι ΗΠΑ– να επεμβαίνουν στις σχέσεις των δύο αυτών χωρών ενάντια στην προσπάθεια επιβολής δύναμης της Ρωσίας. Η Ρωσία, ωστόσο, ούσα η κύρια προμηθεύτρια ενέργειας σε πολλά κράτη της Ευρώπης και στην ευρύτερη περιοχή, αντιδρώντας στην κίνηση των Αμερικανών και όσων συνεργάζονταν μαζί τους, πολλές φορές περιόριζε ή και διέκοπτε την παροχή ενέργειας σε αυτές και αυτό οδηγούσε σε μια γενικότερη ανασφάλεια για τη διασφάλισή της, είτε άμεσα (έλλειμμα ζητούμενης ποσότητας) είτε έμμεσα (δυνατότητα απόκτησης της ή έλλειμμα προσιτότητας προς αυτήν). Η υπερβολική εξάρτηση που υπήρχε στο ζήτημα της ενέργειας από ένα μόνο κράτος, πολύ συχνά έθετε σε κίνδυνο τη δυνατότητα προμήθειάς του και ήδη πολύ πριν από τον πόλεμο είχαν αρχίσει να συζητώνται ο τρόπος με τον οποίο θα προχωρήσει η συγκεκριμένη απαγκίστρωση.

Ο πόλεμος που ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 2022, έπειτα από την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, επέσπευσε τις προαναφερόμενες προσπάθειες, καθώς η Ρωσία απάντησε γι' άλλη μια φορά στην τιμωρητική διάθεση των ανεπτυγμένων χωρών με το όπλο της ενέργειας που είχε στα χέρια της. Οι επιπτώσεις που προκλήθηκαν σε τομείς από το περιβάλλον μέχρι τη σίτιση και την οικονομία ήταν τρομακτικές, βάζοντας ολόκληρο τον κόσμο σε ταλαιπωρία. Παράλληλα, ωστόσο, δημιούργησε μια νέα κατάσταση στο παγκόσμιο σύστημα, η οποία οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, ώστε, από τη μια, να αμβλυνθούν γρήγορα οι αρνητικές συνέπειες και ο κόσμος να επανέλθει σε μια κανονικότητα, από την άλλη, να μην δημιουργηθεί ξανά ένα παρόμοιο πρόβλημα ή τουλάχιστον ένα τέτοιας έκτασης πρόβλημα, σε κάποια ανάλογη περίπτωση.

Έτσι, λοιπόν, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι το εν λόγω πρόβλημα δημιουργείται εξαιτίας της ενεργειακής ανασφάλειας που προϋπήρχε της εισβολής, ολόκληρος ο κόσμος, αλλά κυρίως τα ανεπτυγμένα κράτη, στράφηκαν προς τη μόνιμη διασφάλισή της. Τα σχέδια και οι στρατηγικές που είχαν γίνει τα τελευταία χρόνια, μετά τον πόλεμο τίθενται προς υλοποίηση, και, το ζήτημα της ενέργειας και ό,τι εξαρτάται από αυτό, παίρνει άλλη τροπή. Το σημαντικό που θα πρέπει να απαντηθεί, επομένως, το επόμενο διάστημα, είναι αν η πορεία διαγράφεται θετική και το μέλλον, τόσο το κοντινό όσο και το απώτερο, χαρακτηρίζεται ευοίωνα. Αν οι όποιες αδυναμίες χωρούν διορθωτικές κινήσεις ή πρέπει να γίνει ριζικός επανασχεδιασμός και επαναπροσδιορισμός των μέχρι σήμερα κινήσεων και δράσεων. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των νέων τάσεων που προέκυψαν και άρχισαν να εδραιώνονται στην παγκόσμια ενέργεια μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022.

Energy Security and the War in Ukraine

Charalampos Chionis

Abstract

Russia's attempt to keep Ukraine under its control and sovereignty in the years after the dissolution of the Soviet Union, without respecting its autonomy, often created friction between them, with the result that other countries – mainly the USA – intervened in the relations between these two countries against Russia's attempt to impose force. Russia, however, being the main supplier of energy to many countries in Europe and the wider region, reacting to the actions of the Americans and those who collaborated with them, often limited or even interrupted the supply of energy to them, and this led to a general insecurity for its security, either directly (shortage of the required quantity) or indirectly (possibility of obtaining it or lack of accessibility to it). The excessive dependence on a single state for energy often jeopardized its supply, and discussions had already begun long before the war on how this unhooking would proceed.

The war that broke out in February 2022, following Russia's invasion of Ukraine, accelerated the aforementioned efforts, as Russia once again responded to the punitive mood of developed countries with the energy weapon it had in its hands. The consequences that were caused in sectors from the environment to food and the economy were terrifying, putting the entire world in distress. At the same time, however, it created a new situation in the global system, which led to the search for alternative solutions, so that, on the one hand, the negative consequences could be quickly mitigated and the world could return to normality, and on the other hand, a similar problem, or at least a problem of such magnitude, could not arise again in a similar case.

Thus, taking it as a given that the problem in question was created due to the energy insecurity that existed before the invasion, the entire world, but mainly the developed countries, turned towards its permanent security. The plans and strategies that had been made in recent years, after the war, are being put into practice, and the issue of energy and everything that depends on it, is taking a different turn. The important thing that must be answered, therefore, in the coming period, is whether the course is positive and the future, both near and far, is characterized as auspicious. If any weaknesses can be corrected or should there be a radical redesign and redefinition of the movements and actions to date. The purpose of this paper is to investigate the new trends that emerged and began to consolidate in global energy after the Russia-Ukraine conflict in February 2022.

Εισαγωγή

Ο όρος ενέργεια, παρόλο που εκ πρώτης όψεως μπορεί κάποιος να τη συνδέσει μόνο με ατομικές ανέσεις, όπως η θέρμανση και ο ηλεκτρισμός, πολύ γρήγορα θα αντιληφθεί ότι αυτή είναι μόνο μία από τις άπειρες πτυχές που έχει, καθώς μπορεί να συνδέεται παράλληλα με τον οικονομικό, τον πολιτικό τομέα και γενικά οτιδήποτε θέτει σε λειτουργία (ή δράση), εκτός από τους ανθρώπους, και τις κοινωνίες στο σύνολό τους. Οπότε, ο ενεργειακός τομέας θεωρείται στρατηγικής σημασίας για μια χώρα και στόχος της ενεργειακής της πολιτικής είναι η διασφάλιση της επάρκειάς της, δηλαδή η πρόσβαση σε προμήθειες ενέργειας σε τέτοιο βαθμό που να μπορούν να καλύπτουν στο έπακρο τις ανάγκες όλων των πολιτών της (Ruszel & Podmiotko, 2019).

Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν είναι πάντα εφικτό, γιατί η ενεργειακή ασφάλεια μπορεί να απειλείται από πολλούς παράγοντες, τόσο εξωτερικούς, δηλαδή παράγοντες που οδηγούν στη διακοπή του εφοδιασμού σε ένα κράτος ή στις παγκόσμιες αγορές, όσο και εσωτερικούς, δηλαδή, κάποιος παράγοντας που σχετίζεται με τη σωστή λειτουργία του εσωτερικού ενός κράτους, όπως για παράδειγμα, η ενεργειακή της υποδομή (Proninska, 2012). Παράλληλα, η καθεαυτή έννοιά της δεν περιορίζεται στην επάρκειά της, αλλά αφορά γενικότερα στην ικανότητα και δυνατότητα διάθεσής της, το οποίο σημαίνει ότι, μέχρι να φτάσει στον επιθυμητό σκοπό της ικανοποίησης των αναγκών των πολιτών, πρέπει προηγουμένως να εκπληρωθούν μια σειρά προϋποθέσεων. Επιπλέον, οι όποιες συνέπειες μπορεί να μην έχουν μόνο βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα, αλλά και μακροπρόθεσμο, δηλαδή, να μην εκδηλώνονται αποκλειστικά στην περίοδο εξέλιξής τους, αλλά και πολύ αργότερα, όταν μια σειρά παραγόντων που συνδέονται με τις ανθρώπινες ζωές και την ύπαρξη των κοινωνιών επηρεαστούν (Sovacool, 2011).

Για παράδειγμα, με τη σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας τον Μάρτιο του 2014, η ΕΕ κλήθηκε να αντιμετωπίσει τρεις βασικές ανησυχίες: (1) το ζήτημα του αντίκτυπου της χρήσης ενέργειας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της, (2) το ζήτημα της παραγωγής και χρήσης ενέργειας και (3) το ζήτημα της ασφάλειας του εφοδιασμού, από τη στιγμή που περισσότερη από τη μισή ποσότητα των ενεργειακών της αναγκών συνολικά την κάλυπτε από τη Ρωσία. Όλα αυτά οφείλονταν τόσο στο έλλειμμα δυνατότητας μεταφοράς του φυσικού αερίου που γινόταν μέσω Ουκρανίας, εφόσον η τελευταία βρισκόταν τυπικά σε πόλεμο, όσο και στην επιβολή περιοριστικών μέτρων από την ΕΕ και τις ΗΠΑ σε ορισμένα σημεία της ενεργειακής συνεργασίας τους με τη Ρωσία, τα οποία προκάλεσαν την αντίδραση της Ρωσίας και τη διακοπή της παροχής της (Godzimirski, 2014).

Κάτι ανάλογο έγινε και με την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, μόνο που την εποχή αυτή, ο κόσμος, έβγαινε από μια πανδημία που ξεκίνησε το 2020 (covid-19), όπου διέκοψε τις οικονομικές του δραστηριότητες και έπληξε τα διάφορα κράτη, ανεπτυγμένα και αναπτυσσόμενα. Έτσι, στην προσπάθειά του να αναπληρώσει το κενό, είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται ραγδαία, και οι οικονομίες έδειχναν τα πρώτα ενθαρρυντικά σημάδια ανάκαμψης (Ozili, 2022). Παρ' όλα αυτά, η εν λόγω ανάπτυξη διακόπηκε βίαια, καθώς οι γεωπολιτικές εντάσεις που δημιουργήθηκαν από την εισβολή, μείωσαν τις προβλέψεις για την παγκόσμια ανάπτυξη, λόγω της αβεβαιότητας που προκλήθηκε στην παγκόσμια αλυσίδα εφοδιασμού. Όπως είναι φυσικό, η ενεργειακή ανασφάλεια επανήλθε ως ακανθώδης ζήτημα και έστρεψε το ενδιαφέρον της πολιτικής και της οικονομίας προς αυτήν την

κατεύθυνση.

Σκοπός της εργασίας

Αν παρατηρηθεί προσεκτικά το πλαίσιο λειτουργίας των κρατών στην ιστορία, ιδιαίτερα των ανεπτυγμένων, σε περιόδους που ακολουθούσαν μεγάλες καταστροφές, όπως αυτή του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, προσπαθούσαν να οικοδομήσουν σχέσεις με τα άλλα κράτη, κυρίως τα κοντινά τους γεωγραφικά, για να αντιμετωπίσουν από κοινού τα διάφορα προβλήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η ΕΟΚ (σημερινή ΕΕ). Κάτι ανάλογο έγινε και με την παγκοσμιοποίηση, μόνο που οι συνεργασίες και η μεταξύ τους αλληλεξάρτηση εκτεινόταν σε διεθνές επίπεδο. Και, αν αυτή η συνθήκη αξιολογείται ως επί το πλείστον θετικά, θα πρέπει κανείς να σκεφτεί πως υπάρχει και η αντίθετη πλευρά, στην οποία ένα δυσάρεστο γεγονός που πλήττει μια χώρα, συνήθως εξαπλώνεται και σε όλα τα κράτη που έχουν σχέσεις με αυτήν, εξαιτίας του ντόμινο των εξελίξεων που δημιουργείται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, η παγκόσμια οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η πανδημία covid-19 και ο πόλεμος Ρωσίας-Ουκρανίας (Hasan, 2022). Οι επιπτώσεις τους δεν έπληξαν μόνο τα κράτη που εμπλέκονταν σε αυτά τα γεγονότα, αλλά ολόκληρο τον κόσμο, άλλες χώρες πιο γρήγορα άλλες πιο αργά.

Όσο, όμως, και αν κάτι τέτοιο ωθεί στη σκέψη διακοπής των σχέσεων ως προτιμότερη λύση για την εμφάνιση λιγότερων προβλημάτων, ίσως είναι χρήσιμο να αντιληφθεί ότι μόνο με τις συνεργασίες μπορούν να διαμορφωθούν νέες συνθήκες που να είναι απαλλαγμένες από τα στοιχεία που δεν λειτουργούν και συνιστούν εν δυνάμει προβλήματα. Έτσι, στην περίπτωση διακοπής σημαντικής ποσότητας προμήθειας φυσικού αερίου της Ρωσίας προς τα κράτη μέλη της ΕΕ, μετά την επιβολή κυρώσεων από τη Δύση, δεν θα μπορούσαν ποτέ να μεταβληθούν οι συνθήκες ώστε να μην υπάρχει τόση εξάρτηση από τη Ρωσία στο ζήτημα της ενέργειας, αν δεν υπήρχε συνεργασία μεταξύ των κρατών και διεθνείς σχέσεις.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των νέων τάσεων που διαμορφώθηκαν στην παγκόσμια ενέργεια μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας και των συνεπειών που ακολούθησαν.

Προϋποθέσεις

Η ενεργειακή ασφάλεια είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση των επιχειρήσεων, των βιομηχανιών και των νοικοκυριών. Τόσο ο ανεπτυγμένος όσο και ο αναπτυσσόμενος κόσμος βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στους παραδοσιακούς ενεργειακούς πόρους για τις ενεργειακές του ανάγκες. Κατά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, όμως, τον Φεβρουάριο του 2022, παρατηρήθηκε μια τάση απεξάρτησης από αυτούς τους πόρους και η επιλογή άλλων λύσεων για τη διασφάλιση της ενέργειάς τους, κατ' επέκταση, και την εδραίωση της ενεργειακής τους ασφάλειας. Η ανησυχία αυτή εντάθηκε ακόμα περισσότερο για την Ευρώπη, η οποία εμφάνιζε σημαντικά ποσοστά εξάρτησης από τη Ρωσία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Οπότε, στο πλαίσιο της εξέτασης των νέων τάσεων που διαμορφώθηκαν στην παγκόσμια ενέργεια μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας, η οποία αποτελεί τον σκοπό της παρούσας εργασίας, είναι απαραίτητο να αξιολογηθεί χρονικά αυτό το αποτέλεσμα, δηλαδή, πώς δημιουργήθηκε και ποια ανάγκη οδήγησε προς αυτό. Έτσι, λοιπόν, οι στόχοι της παρούσας εργασίας είναι οι εξής:

- Η εκτίμηση των επιδράσεων και των επιπτώσεων που προκάλεσε η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία.

- Η εξέταση της κατάστασης που δημιουργήθηκε μετά τον πόλεμο, τόσο στον τομέα της ενέργειας όσο και σε άλλους τομείς.

- Η πρόβλεψη της κατάστασης που θα δημιουργηθεί στο μέλλον, εξαιτίας των νέων τάσεων στην ενέργεια.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι προϋποθέσεις της εργασίας προσδιορίζονται ως εξής:

- Το πρόβλημα της ενεργειακής ανασφάλειας υπήρχε και πριν από τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας τον Φεβρουάριο 2022.

- Η σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας αποτελεί την αφορμή και όχι την αιτία των νέων τάσεων που διαμορφώθηκαν στην παγκόσμια ενέργεια έπειτα από αυτό το γεγονός.

- Το μέλλον της παγκόσμιας ενέργειας εκτιμάται ότι θα είναι ευοίωνο μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας, εξαιτίας της άμεσης κινητοποίησης των ανεπτυγμένων κυρίως κρατών.

Παράγοντες

Αναλύοντας τα δεδομένα του σκοπού της παρούσας εργασίας, οι παράγοντες στους οποίους θα πρέπει να σταθεί κανείς για την επίτευξή του, εξαρτάται από τα εξής γεγονότα: α. τον πόλεμο της Ρωσίας με την Ουκρανία που ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 2022, αλλά και τη γενικότερη σύγκρουση που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια μεταξύ τους, β. την ενεργειακή ανασφάλεια η οποία αιωρούνταν τόσο στα αναπτυσσόμενα όσο και στα ανεπτυγμένα κράτη ακόμα και πριν από τον πόλεμο και ο πόλεμος τα έφερε στην επιφάνεια κάνοντας επιτακτική την ανάγκη επίλυσής τους, γ. οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία από τις κυβερνήσεις όλων των κρατών και επηρέασε τη διαθεσιμότητα της ενέργειας από τη Ρωσία, που αποτελούσε έναν από τους κυριότερους προμηθευτές ενέργειας και δ. οι προκλήσεις που αναδύθηκαν με τον πόλεμο και επαναπροσδιόρισαν τον τομέα της ενέργειας και τον τρόπο με τον οποίο θα γινόταν η παραγωγή και η προμήθεια από εδώ και πέρα.

Συνεπώς, οι παράγοντες στη συγκεκριμένη εργασία, έχουν να κάνουν περισσότερο με τη χρονική σειρά των γεγονότων που εκδηλώθηκαν, με το καταλυτικότερο όλων, ωστόσο, τον πόλεμο Ρωσίας – Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022. Αυτό σημαίνει ότι, κατά πάσα πιθανότητα, μεταξύ τους υπάρχει σύνδεση με σχέση αιτίου-αποτελέσματος, όπου, το σημείο εκκίνησης, είναι η ενεργειακή ανασφάλεια και το, αποτέλεσμα, οι προκλήσεις που αντιμετώπισε ο κόσμος όταν η ενεργειακή ανασφάλεια έτεινε να γίνει πρακτικής φύσης, καθώς επίσης και οι νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν στον τομέα της ενέργειας, όταν η απειλή του ενεργειακού ελλείμματος άρχισε να σχηματοποιείται.

Δομή της εργασίας

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εργασία θα επικεντρωθεί στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των τάσεων που ισχύουν στην παγκόσμια ενέργεια μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022. Γι' αυτόν τον λόγο, η εργασία θα χωριστεί σε πέντε κεφάλαια:

Το πρώτο από αυτά, είναι η εισαγωγή, στην οποία, αρχικά, θα περιγραφεί το θεωρητικό υπόβαθρο του εξεταζόμενου αντικειμένου, στη συνέχεια, θα προσδιοριστούν ο σκοπός, οι στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα που εξετάζονται, αμέσως μετά, θα παρουσιαστεί ο λόγος που το επιλεγμένο αντικείμενο έχει να προσφέρει κάποιον επιπλέον στοιχείο στην έρευνα και, τέλος, θα αναπτυχθεί η δομή της εργασίας.

Το δεύτερο από αυτά, το οποίο μαζί με τα επόμενα δύο που ακολουθούν, συνιστούν το κύριο μέρος της εργασίας, αναφέρεται στο παρελθόν της κατάστασης στην παγκόσμια ενέργεια που δημιουργήθηκε η ανάγκη να αλλάξει. Στο πλαίσιο αυτό, θα αναλυθούν όλες οι επιδράσεις και οι επιπτώσεις που είχε ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, ξεκινώντας από τη γεωστρατηγική των δύο εμπλεκόμενων χωρών, ακολουθώντας, η αντίδραση των άλλων χωρών απέναντι στην ενέργεια αυτή της Ρωσίας, και κλείνοντας, ο αντίκτυπος που είχε αυτός ο πόλεμος στην ενεργειακή ασφάλεια παγκοσμίως.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στο παρόν της κατάστασης που δημιουργήθηκε με τον συγκεκριμένο πόλεμο. Εδώ, λοιπόν, θα καταγραφούν, αρχικά, οι νέες τάσεις στην παγκόσμια ενέργεια και, στη συνέχεια, οι προκλήσεις από τη νέα κατάσταση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η μελλοντική κατάσταση στην παγκόσμια ενέργεια, όχι τόσο από την παρουσίαση κάποιων ήδη προσδοκώμενων αποτελεσμάτων που υπάρχουν στη βιβλιογραφία όσο από την εκτίμηση του γράφοντος επί του θέματος (λήψη μέτρων για την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας και προτάσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος).

Στο τελευταίο κεφάλαιο, θα εξαχθούν τα συμπεράσματα της έρευνας, τα οποία θα αναπτυχθούν μέσω των απαντήσεων που θα δοθούν στα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται στην εισαγωγή της εργασίας.

Μέρος Α΄

Περιγραφή και επιπτώσεις του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας

Κεφάλαιο Α1: Γεωστρατηγική του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, η Ρωσία και η Ουκρανία, που μέχρι τότε αποτελούσαν μέλη αυτής της Ένωσης, βρίσκονταν σε μια συνεχή γεωπολιτική αντιπαράθεση και σε έναν ιστορικό και πολιτιστικό ανταγωνισμό μεταξύ τους, εξαιτίας της εμφάνισης στο προσκήνιο των διαφωνιών τους (Potichnyi, 2015). Την κατάσταση ωστόσο, πυροδότησε η πολιτική διαίρεση της Ουκρανίας σε ένα περιβάλλον ενός φιλοδυτικού και ενός φιλορωσικού προσανατολισμού και η επικράτηση του πρώτου το 2014. Η εξέλιξη αυτή, που είχε ως αποτέλεσμα την προσπάθεια της Ουκρανίας να προσεγγίσει την ΕΕ, σε συνδυασμό με την ήδη τεταμένη κατάσταση που δημιουργούσε η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, οδήγησε τη Ρωσία στην αύξηση της επιθετικότητάς της εναντίον της Ουκρανίας για τη διαφύλαξη του εθνικού της συμφέροντος (Aleprete, 2017). Καταληκτικό γεγονός υπήρξε η προσάρτηση της Κριμαίας την ίδια χρονιά (2014), με την οποία η Ρωσία κατάφερε μια σειρά στόχων που εκτεινόταν από τη διεύρυνση των εδαφών της μέχρι τη γενικότερη μείωση της ισχύος της Ουκρανίας (σε πεδαφικό και πολιτικό επίπεδο). Έτσι, στο πλαίσιο αυτό, η Ρωσία, από τη μια μεριά, επεδείκνυε συνεχώς τις στρατιωτικές της δυνάμεις και τις δυνάμεις κυβερνοπολέμου, ενώ η Ουκρανία, από την άλλη μεριά, αναγκάστηκε να παραιτηθεί της υποψηφιότητάς της για την ΕΕ και το NATO (Pisciotta, 2020).

Και, ενώ, ακόμα και υπό αυτές τις συνθήκες, τα πράγματα κυλούσαν σχετικά ήρεμα, στα τέλη του 2021, υπήρξε μια κλιμάκωση της έντασης μεταξύ των δύο χωρών, όταν οι ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις ξεκίνησαν μια μαζική στρατιωτική ανάπτυξη κατά μήκος των συνόρων της Ουκρανίας (Taylor, 2022), εξαιτίας της απειλής που αισθάνθηκαν στην ασφάλειά τους (ενν. της Ρωσίας) από δυνάμεις των ΗΠΑ και των κρατών μελών του NATO. Δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία ζήτησε από τις ΗΠΑ και το NATO να σταματήσουν οποιαδήποτε στρατιωτική δραστηριότητα στην Ανατολική Ευρώπη και την Κεντρική Ασία, οι οποίες και οι δύο ανήκαν στη ζώνη ρωσικών συμφερόντων, να δεσμευτούν κατά της μελλοντικής διεύρυνσης της επικράτειας του NATO προς τα ανατολικά και να αρνηθούν την πιθανότητα της Ουκρανίας και της Γεωργίας να ενταχθούν στο NATO στο μέλλον (Pifer, 2021). Οι ΗΠΑ και άλλοι σύμμαχοι του NATO απέρριψαν τις ρωσικές απαιτήσεις και προειδοποίησαν τη Ρωσία για την επιβολή αυστηρών οικονομικών κυρώσεων σε περίπτωση περαιτέρω εισβολής στην Ουκρανία. Η Ρωσία όμως, δεν υποχώρησε και τον Φεβρουάριο 2022 ξεκίνησε την επιθετική επιχείρηση στην Ουκρανία.

Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί ότι η επίθεση στην Ουκρανία δεν ήταν απλώς ένα μεμονωμένο περιστατικό. Αντίθετα, αφορούσε σε μέρος μιας προσπάθειας διασφάλισης συγκεκριμένων συμφερόντων και στρατηγικών στόχων, μία προσπάθεια που είχε ήδη ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και αποτελεί τη συνέχεια σε διάφορους στόχους εξωτερικής πολιτικής, προκειμένου η Ρωσία να προβάλλει την ισχύ της απέναντι στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη και στον κόσμο γενικότερα (Piontkovsky, 2015. Natsios, 2018. Alison, 2020). Η Ρωσία, από την εποχή αυτή και έπειτα, είχε χρησιμοποιήσει διάφορους τρόπους υπονόμευσης των γειτόνων της στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο (Mead, 2014). Αυτοί κυμαίνονταν από ανοιχτές απειλές και οικονομικό πόλεμο μέχρι πολιτική επιρροή, στρατηγική χρήση μεταναστευτικών ροών κατά της εδαφικής κυριαρχίας, υποστήριξη της απόσχισης και εξεγέρσεις σε πλήρη εισβολή (Clover, 2019).

Οπότε, με πιο απλά λόγια, η εισβολή της Ρωσίας στο ουκρανικό έδαφος είναι απλώς το αποτέλεσμα του σοβιετικού ιμπεριαλισμού που εκδηλώνεται εδώ και δεκαετίες σε παγκόσμιο επίπεδο με ρητό στόχο την ανατροπή του παγκόσμιου πολιτικού συστήματος ασφάλειας που προέρχεται από τα δυτικά. Είναι μέρος της φιλοδοξίας της Ρωσίας να δημιουργήσει μια περιοχή επιρροής στην πρώην σοβιετική σφαίρα ελέγχου (Rutland, 2016) και όχι μια απλή αντιπαράθεση που βασίζεται σε κάποια διαφορετική οπτική των δύο χωρών ή σε κάποια πολιτική αντιπαράθεση. Γι' αυτό και συνδυάζεται με αμφίβολα νομικά επιχειρήματα και ιδεολογικές κατασκευές (Merezhko, 2016. Dubinsky & Rutland, 2019. Alison, 2020). Η Ουκρανία, ως ιστορικός και πολιτιστικός παράγοντας, συνιστά μια ειδική περίπτωση για τις ρωσικές φιλόδοξες πολιτικές στις φανταστικές ιδεολογικές κατασκευές και τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής (Plokhy, 2018).

Και, ακόμα και σήμερα, που τα μέχρι στιγμής αποτελέσματα δεν είναι εμφανώς υπέρ της Ρωσίας¹, τα σαφή στρατηγικά συμφέροντα οδηγούν την πολιτική του Πούτιν στον Πόλεμο για την Ουκρανία. Η διατήρηση του εδάφους της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως περιοχής επιρροής – ή ακόμα καλύτερα υπό τον έλεγχο της Μόσχας – είναι ένα σημαντικό ρωσικό συμφέρον, το οποίο περιλαμβάνει επίσης στενή οικονομική συνεργασία με τα αντίστοιχα κράτη. Ο Πούτιν δεν θέλει να ανεχθεί την απομάκρυνση της Ουκρανίας από την πρώην σοβιετική/ρωσική σφαίρα επιρροής. Αυτό γίνεται επιπλέον και για οικονομικούς λόγους, καθώς, το Ντονμπάς, με τα τεράστια κοιτάσματα άνθρακα και σιδηρομεταλλεύματος που διαθέτει, και αποτελούσε κάποτε τη βαριά βιομηχανία της Σοβιετικής Ένωσης, μπορεί να ενισχύσει τη ρωσική οικονομία. Και αυτή η ευκαιρία θα χαθεί σε περίπτωση που η Ουκρανία συνδεθεί με την ΕΕ και απομακρυνθεί από τη Ρωσία (Kotoulas & Pusztai, 2022).

Όσον αφορά στο μελλοντικό καθεστώς των κατεχόμενων εδαφών στη Νότια και Ανατολική Ουκρανία, φαίνεται πιθανό ότι η Ρωσία εξετάζει πράγματι την καθιέρωση μόνιμου ελέγχου σε αυτές τις περιοχές (Lawlor & Clark, 2022). Ο ρωσικός έλεγχος θα είναι είτε άμεσος μέσω επίσημης προσάρτησης στη Ρωσική Ομοσπονδία είτε έμμεσος από τη διακήρυξη της ονομαστικής ανεξαρτησίας ενός ψευδοκράτους με τη μορφή μιας αποσχισμένης Λαϊκής Δημοκρατίας που θα αναγνωριστεί από τη Ρωσία και ορισμένους από τους συμμάχους της. Η εισαγωγή του νομίσματος του ρουβλίου σε μέρη των κατεχόμενων εδαφών οδηγεί προς μια τέτοια κατεύθυνση (British Intelligence Reports, 2022). Ρώσοι αξιωματούχοι στις περιοχές του Ντόνετσκ, Λουχάνσκ, Χερσώνα και Ζαπορίζια, στα τέλη Σεπτεμβρίου 2022, εκπόνησαν σχέδια δημοψηφίσματα για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την προσάρτηση των κατεχόμενων εδαφών ή τη δημιουργία κάποιου είδους ψευδοκράτους στο εγγύς μέλλον και την ένταξή τους στη Ρωσική Ομοσπονδία (Ryan et al, 2022). Σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις, πάνω από το 98% των πολιτών στο Ντόνετσκ και Λουχάνσκ ψήφισε υπέρ της Ρωσίας, στη Ζαπορίζια, το 93% των πολιτών και στη Χερσώνα το 87% τάχθηκαν υπέρ της ένταξης στη Ρωσία (Beaubien et al, 2022).

Η πρόσφατη προσάρτηση και το δημοψήφισμα της ουκρανικής περιοχής έχουν σκοπό να σηματοδοτήσουν ένα σαφές μήνυμα προς τη Δύση ότι η Ρωσία δεν έχει καμία πρόθεση να υποχωρήσει από τους πολιτικούς και στρατιωτικούς της στόχους στην Ουκρανία παρά τις όποιες αποτυχίες της στο εγχείρημα. Το δημοψήφισμα έκλεισε

---

¹ Αρχικά, η Ρωσία προσπάθησε να καταλάβει το Κίεβο (την πρωτεύουσα της Ουκρανίας), αλλά, μετά την αποτυχημένη προσπάθειά της, η Ρωσία άλλαξε την εστίασή της αποκλειστικά στην Ανατολική Ουκρανία. Έτσι, από το καλοκαίρι του 2022, οι περισσότερες μάχες περιορίζονταν σε μεγάλο βαθμό στα ανατολικά και νότια της Ουκρανίας.

επίσης τις πόρτες για διαπραγματεύσεις και άνοιξε το ενδεχόμενο για την πλήρη εκκαθάριση της Ουκρανίας ως ανεξάρτητου κράτους, επειδή οποιοδήποτε έδαφος αποκτήσει η Ρωσία στο μέλλον θα μπορούσε να ενσωματωθεί σε αυτήν. Από την άλλη πλευρά, η Ουκρανία έχει επισπεύσει τη διαδικασία ένταξης στο NATO και στην ΕΕ (Al Jazeera, 2022).

Κεφάλαιο Α2: Διεθνείς αντιδράσεις για την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία

Ο υπόλοιπος κόσμος, μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, δεν έμεινε αμέτοχος. Πολλές χώρες διεθνώς, που εκτεινόταν από τις ΗΠΑ μέχρι την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, επέβαλαν κυρώσεις στη Ρωσία, παρά το γεγονός ότι κάποιες από αυτές, όπως η ΕΕ, θα είχαν άμεσο κόστος από μια τέτοια κίνηση. Παρ' όλα αυτά, οι αντιδράσεις ήταν το ίδιο άμεσες. Ο σκοπός των διεθνών κυρώσεων ήταν να ξεκινήσει ένας οικονομικός πόλεμος κατά της Ρωσίας, ώστε να της δημιουργήσουν οικονομικό πλήγμα, κατ' επέκταση και αδυναμία να ανταποκριθεί στα υπέρογκα κόστη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Ουκρανία. Στόχευαν, δηλαδή, στον έμμεσο τερματισμό του πολέμου –αφού ο άμεσος τρόπος δεν απέδωσε– λόγω ελλείμματος των κατάλληλων εφοδίων για τη συνέχιση του πολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οι δυτικές χώρες εμπόδισαν ορισμένες ρωσικές τράπεζες να χρησιμοποιούν το παγκόσμιο σύστημα πληρωμών SWIFT, ένα δίκτυο υψηλής ασφάλειας που διευκολύνει τις πληρωμές μεταξύ 11.000 χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων σε 200 χώρες. Η Γερμανία διέκοψε την πιστοποίηση του ρωσικού αγωγού φυσικού αερίου North Stream 2, που προοριζόταν να διανέμει ενέργεια σε ευρωπαϊκές χώρες. Η Νέα Ζηλανδία απαγόρευσε την εξαγωγή αγαθών σε ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις και δυνάμεις ασφαλείας. Οι ΗΠΑ απαγόρευσαν την εξαγωγή πολεμικής τεχνολογίας στη Ρωσία για να περιορίσουν σοβαρά την ικανότητα της τελευταίας να προωθήσει τον στρατιωτικό και αεροδιαστημικό της τομέα. Επίσης, απαγόρευσαν στα ρωσικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και στη Ρωσική Κεντρική Τράπεζα να έχουν πρόσβαση στα εξωτερικά αποθέματά τους σε δολάρια που διατηρούνται στις ΗΠΑ, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την έλλειψη δυνατότητας των ρωσικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσικής Κεντρικής Τράπεζας, να κάνουν συναλλαγές σε δολάρια. Παράλληλα, η απαγόρευση επεκτάθηκε και στον ενεργειακό τομέα, όπου απαγορεύτηκαν οι εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου από τη Ρωσία (Ozili, 2023).

Η ΕΕ επέβαλε οικονομικές και ενεργειακές κυρώσεις. Ακριβέστερα, όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, απαγορεύτηκαν οι ρωσικές καταθέσεις άνω των 100.000 ευρώ σε τράπεζες της ΕΕ σε ρωσικούς λογαριασμούς που διατηρούνται από κεντρικά αποθετήρια τίτλων της ΕΕ. Επίσης, απαγορεύτηκε η πώληση τίτλων σε ευρώ σε Ρώσους πελάτες και η εισαγωγή μετοχών ρωσικών κρατικών οντοτήτων στους τόπους διαπραγμάτευσης της ΕΕ. Επιπλέον, απαγορεύτηκε η πώληση, η προμήθεια, η μεταφορά ή/και η εξαγωγή τεχνολογιών στον τομέα της διύλισης πετρελαίου στη Ρωσία και επιβλήθηκε αποκλεισμός των μεγαλύτερων ρωσικών τραπεζών από το σύστημα SWIFT. Ακόμα, απαγορεύτηκε η εξαγωγή όλων των αεροσκαφών, των ανταλλακτικών και του εξοπλισμού στις ρωσικές αεροπορικές εταιρείες, καθώς και στη ρωσική διαστημική βιομηχανία, ενώ διακόπηκαν οι συμφωνίες βίζα με αξιόλογους Ρώσους. Έτσι, Ρώσοι διπλωμάτες, αξιωματούχοι και επιχειρηματίες δεν ήταν πλέον σε θέση να επωφεληθούν από τις διατάξεις διευκόλυνσης της έκδοσης θεωρήσεων που επιτρέπουν την προνομιακή πρόσβαση σε χώρες της ΕΕ (Nolsoe & Pop, 2022). Ακόμα, η ΕΕ απέκλεισε τη Ρωσία από όλες τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και τις αθλητικές

διοργανώσεις, όπως η Eurovision και το Πρωτάθλημα Πρωταθλητριών στο ποδόσφαιρο, το Πρωτάθλημα τένις του Wimbledon, το Παγκόσμιο Ράγκμπι και τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Όσον αφορά στον ενεργειακό τομέα, επιβλήθηκε απαγόρευση εξαγωγών στην πώληση, την προμήθεια, τη μεταφορά και εξαγωγή ορισμένων αγαθών και τεχνολογίας για τη διύλιση του πετρελαίου προς τη Ρωσία και περιορισμούς στην παροχή υπηρεσιών που σχετίζονται με αυτήν, ώστε να πλήξει τον ρωσικό πετρελαϊκό τομέα και να αποτρέψει τη Ρωσία από τον εκσυγχρονισμό των διυλιστηρίων της (Sadowska, n.d.). Επίσης, απαγόρευσε νέες επενδύσεις στον ενεργειακό τομέα της Ρωσίας και επέβαλε εκτεταμένους περιορισμούς στις εξαγωγές σε εξοπλισμό, τεχνολογία και υπηρεσίες για την ενεργειακή βιομηχανία. Επιπλέον, απαγόρευσε την αγορά, εισαγωγή και μεταφορά άνθρακα και άλλων στερεών ορυκτών καυσίμων από τη Ρωσία. Επιβλήθηκε η απαγόρευση εισαγωγών αργού πετρελαίου και προϊόντων διύλισης πετρελαίου από τη Ρωσία (Harrison, 2022), καθώς επίσης και απαγόρευση ασφάλισης ρωσικών πλοίων. Η τελευταία απαγόρευση επηρεάζει τις αποστολές πετρελαίου διά θαλάσσης επειδή ανασφάλιστα ή ανεπαρκώς ασφαλισμένα πλοία δεν θα μπορούν να εισέλθουν σε κανένα μεγάλο λιμάνι ή να περάσουν από σημαντικά σημεία συμφόρησης στη θαλάσσια κυκλοφορία, όπως ο Βόσπορος ή η Διώρυγα του Σουέζ (Vakulenko, 2022).

Ο Καναδάς ακύρωσε όλες τις έγκυρες άδειες εξαγωγής που σχετίζονται με τη Ρωσία. Η Αυστραλία επέβαλε ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και οικονομικές κυρώσεις σε 8 μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η Ελβετία και η Ιαπωνία πάγωσαν τα περιουσιακά στοιχεία ορισμένων Ρώσων ατόμων που διατηρούνταν σε ελβετικές και ιαπωνικές τράπεζες. Ακόμα, η Ελβετία ανέστειλε εν μέρει μια συμφωνία για τις βίζες που διευκόλυνε την είσοδο των Ρώσων στην Ελβετία από το 2009, συμπεριλαμβανομένων των διπλωματών, ενώ, παράλληλα, προχώρησε σε ταξιδιωτικές απαγορεύσεις σε 5 ανώνυμους ολιγάρχες κοντά στον Βλαντιμίρ Πούτιν, που έχουν δεσμούς με την Ελβετία. Η Ιαπωνία, από τη μεριά της, ανέστειλε τις βίζες για άτομα από τη Λαϊκή Δημοκρατία του Ντόνετσκ και τη Λαϊκή Δημοκρατία του Λουχάνσκ, ενώ απαγόρευσε επίσης και την έκδοση και συναλλαγή νέων ρωσικών κρατικών χρεών στην πρωτογενή και δευτερογενή αγορά (Ozili, 2023).

Το Ηνωμένο Βασίλειο (HB) επέβαλε οικονομικές κυρώσεις σε ρωσικές τράπεζες δεσμεύοντας τα περιουσιακά στοιχεία των Ρώσων ολιγαρχών που διατηρούνται σε τράπεζες του HB. Επίσης, απαγόρευσε τη μεγαλύτερη τράπεζα της Ρωσίας Sberbank να εκκαθαρίζει πληρωμές σε λίρα στερλίνα. Από την άλλη πλευρά, ξεκίνησε μια προσπάθεια πλήρους απεξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο, με ορίζοντα τα τέλη του 2022, ενώ απαγόρευσε επίσης και τη ρωσική αεροπορική εταιρεία Aeroflot να κινείται στον εναέριο χώρο του HB.

Η Νότια Κορέα απαγόρευσε τις εξαγωγές στρατηγικών ειδών στη Ρωσία και ενώθηκε με άλλες χώρες εμποδίζοντας ορισμένες ρωσικές τράπεζες να έχουν πρόσβαση στο διεθνές σύστημα πληρωμών SWIFT. Η απαγόρευση των εξαγωγών περιλάμβανε ηλεκτρονικά είδη, ημιαγωγούς, υπολογιστές, πληροφορίες και επικοινωνίες, αισθητήρες και λέιζερ, ναυσιπλοΐα και αεροηλεκτρονικά είδη και εξοπλισμό πλοίων και αεροδιαστημικής. Την ίδια στιγμή, διέκοψε τις συναλλαγές με τη Ρωσική Κεντρική Τράπεζα, την Bank Rossiya και τα Sovereign Wealth Funds, που συνδέονται με τη Ρωσία (Ozili, 2023).

Η Φινλανδία, το Βέλγιο, η Λετονία, η Ιρλανδία, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Πολωνία, η Βουλγαρία, η Μολδαβία, η Ρουμανία, η Σλοβενία και η Τσεχική

Δημοκρατία απαγόρευσαν επίσης τα ρωσικά αεροπλάνα να πετούν στον εναέριο χώρο τους. Οι ευρωπαϊκές χώρες απέλασαν τουλάχιστον 43 Ρώσους διπλωμάτες (17 στην Ολλανδία, 1 στην Τσεχία, 21 στο Βέλγιο και 10 στη Λετονία, την Εσθονία και τη Λιθουανία) και τουλάχιστον 45 Ρώσους πολίτες.

Τα Ηνωμένα Έθνη (ΗΕ) απέλασαν τη Ρωσία από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών για τις υποτιθέμενες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ουκρανία (Ozili, 2023).

Κεφάλαιο Α3: Ο αντίκτυπος της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία

Πριν από το ξέσπασμα του πολέμου, η Ρωσία ήταν μία από τις σημαντικότερες χώρες στην παροχή ενέργειας σε ολόκληρο τον κόσμο, τόσο εξαιτίας της αφθονίας της σε ενεργειακούς πόρους όσο και της δυνατότητας προμήθειας της ενέργειας στον κόσμο (20% των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου, 15,1% των παγκόσμιων αποθεμάτων άνθρακα και 62% των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου και, αντίστοιχα, η παραγωγή ήταν 16,6% της παγκόσμιας παραγωγής φυσικού αερίου για το 2020, 12% για το πετρέλαιο και 5,2% για τον άνθρακα). Γι' αυτόν τον λόγο, η ΕΕ εξαρτιόταν σε ποσοστό 41,1% από τη Ρωσία για το φυσικό αέριο, με τη Σλοβακία και τη Βουλγαρία αυτό το ποσοστό να ξεπερνάει το 75%, τη Φινλανδία και την Ουγγαρία να ξεπερνάει το 95%, την Τσεχία να αγγίζει το 100% και τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ελλάδα, την Πολωνία και τη Σουηδία να ξεπερνάει το 50% (Ruan, 2022). Κάτι αντίστοιχο γινόταν και στις υπόλοιπες ενεργειακές πηγές. Στο πετρέλαιο, η ΕΕ εξαρτιόταν κατά σχεδόν κατά 30% από τη Ρωσία, με τη Γερμανία, την Ολλανδία, την Πολωνία, το ποσοστό αυτό να είναι μεγαλύτερο του 35% (η Γερμανία >45%) και, στον άνθρακα, η εξάρτηση της ΕΕ από τη Ρωσία να είναι περίπου 46%, με τη Γερμανία, την Πολωνία, την Ιταλία και την Ολλανδία, το ποσοστό αυτό να ανέρχεται άνω του 65% των συνολικών εισαγωγών τους.

Σημαντικό επίσης ρόλο διαδραματίζει η Ρωσία και στη λειτουργία των πυρηνικών σταθμών στην Ευρώπη. Το 2020, περίπου το 20% του ουρανίου που παραδόθηκε στην ΕΕ προερχόταν από τη Ρωσία, όπου οι ρωσικές εταιρείες παρέχουν 24% υπηρεσίες μετατροπής και 26% εμπλουτισμό σε επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας της ΕΕ. Επιπλέον, το 2021, η Ρωσία εξήγαγε 12,89 δισεκ. ΚWH ηλεκτρικής ενέργειας στην ΕΕ, για παράδειγμα, εκ των οποίων 9,228 δισεκ. ΚWH στη Φινλανδία, 1,881 δισεκ. ΚWH στη Λιθουανία και 669,9 εκατ. στη Λετονία, αντιπροσωπεύοντας το 10,5%, το 16% και το 9,1% της κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας των τριών χωρών κατά έτος, αντίστοιχα.

Με το ξέσπασμα του πολέμου και την επιβολή κυρώσεων από την ΕΕ και άλλες χώρες, η Ρωσία απάντησε με εκβιαστική διακοπή της παροχής φυσικού αερίου ανά τακτά διαστήματα και, κατ' επέκταση, αναστολή της παροχής φυσικού αερίου σε βασικούς πελάτες της ΕΕ. Η ενέργεια αυτή, δεδομένου ότι η Ρωσική Ομοσπονδία είχε το μονοπώλιο στην προμήθεια του φυσικού αερίου και του πετρελαίου στην ΕΕ, είχε τεράστιο αντίκτυπο στις αγορές ενέργειας της τελευταίας. Οι τιμές των πρώτων υλών και άλλων πόρων και εμπορευμάτων, για παράδειγμα, εκτοξεύθηκαν στα ύψη, προκαλώντας ανησυχία για την ασφάλεια του εφοδιασμού με φυσικό αέριο τον χειμώνα που ακολουθούσε. Έτσι, οι τιμές της ενέργειας, οι οποίες εμφάνισαν αύξηση σε ποσοστό +300% (από τα €30/MWH το πρώτο εξάμηνο του 2022 έφτασαν τα €100/MWH και σε ορισμένες περιπτώσεις και πάνω από τα €200/MWH) επηρέασαν τη συνολική οικονομία, επειδή η παραγωγή, η διανομή και η διάθεση των προϊόντων

και των υπηρεσιών είναι συνάρτηση της ενέργειας. Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε, στη συνέχεια, στον εκτεταμένο πληθωρισμό και, κατ' επέκταση, στην επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης της ΕΕ (Lipinski et al, 2022).

Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τον κυρίαρχο ορισμό με τα τέσσερα As (availability – **διαθεσιμότητα**, affordability – **προσιτή τιμή**, accessibility – **προσβασιμότητα**, acceptability – **αποδοχή**) που συνθέτουν τον όρο **ενεργειακή ασφάλεια**, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η μη εκπλήρωση κάποιας από αυτές τις προϋποθέσεις, εμποδίζει, δυσχεραίνει και δρα ανασταλτικά στην κατάκτησή της, αν δεν την αποκλείει (Jones & Dodds, 2017). Αυτό συμβαίνει γιατί η διαθεσιμότητα διασφαλίζει ότι τα αποθέματα ενέργειας είναι διαθέσιμα σε επαρκείς ποσότητες, η οικονομική προσιτότητα ότι η διάθεση αυτών των πόρων είναι σε αρκετά χαμηλές τιμές, η προσβασιμότητα ότι όλοι οι πολίτες έχουν πρόσβαση στην ενέργεια, το οποίο, με τη σειρά του, προϋποθέτει τη διασφάλιση αξιόπιστης υποδομής για τον απαιτούμενο εφοδιασμό του τελικού χρήστη, και η αποδοχή ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της ενέργειας, όπως η ρύπανση και η περιβαλλοντική ζημιά, είναι οι ελάχιστες δυνατές ώστε η ενέργεια να γίνει αποδεκτή από τον εν δυνάμει καταναλωτή της. Ως εκ τούτου, βάσει όσων αναφέρθηκαν παραπάνω για τη Ρωσία και την προμήθεια του φυσικού αερίου στην ΕΕ και σε άλλες χώρες του κόσμου, δείχνουν ότι η ενεργειακή ασφάλεια, με τον πόλεμο στην Ουκρανία, τέθηκε σε κίνδυνο.

Κεφάλαιο Α4: Οι πολιτικές διαστάσεις της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία

Πριν από τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο, η Ρωσία είχε απειλήσει πολλές φορές την Ουκρανία για την επικείμενη εισβολή της, αλλά η τελευταία τις αγνοούσε καθώς δεν πίστευε ότι η Ρωσία θα επιτεθεί εναντίον της με την παρουσία του ΝΑΤΟ. Παράλληλα, θεωρούσε (ενν. η Ουκρανία) ότι, ακόμα και στην απίθανη περίπτωση που η Ρωσία της επιτίθετο, τόσο οι ευρωπαϊκές χώρες όσο και το ΝΑΤΟ θα επενέβαιναν να της παράσχουν την απαραίτητη βοήθεια. Ωστόσο, τίποτα από αυτά δεν συνέβη στον συγκεκριμένο πόλεμο. Το ίδιο έπραξε και η Αμερική, η οποία, ενώ είχε διαβεβαιώσει την Ουκρανία πολλές φορές ότι θα τη βοηθούσε στον πόλεμο, την ίδια στιγμή, μαζί με το ΝΑΤΟ, υποχώρησαν, επιτείνοντας το πρόβλημα που ήδη είχε η Ουκρανία. Το αποτέλεσμα αυτό, όπως είναι φυσικό, λειτούργησε παραδειγματικά για τα υπόλοιπα κράτη και γρήγορα πήρε πολιτικές διαστάσεις.

Μία τέτοια εξέλιξη υπήρξε η αναδιοργάνωση και επανεργοποίηση του ΝΑΤΟ, ώστε να προωθηθεί η ισχυρή στρατιωτική οργάνωση. Έτσι, οι μόνιμες βάσεις της στρατιωτικής οργάνωσης του ΝΑΤΟ που άρχισαν να σχηματίζονται πολύ πριν από την έναρξη του πολέμου Ρωσίας-Ουκρανίας, τώρα αυξήθηκαν και αναμένεται περαιτέρω αύξηση για την προώθηση της στρατιωτικοποίησης του κόσμου. Και επειδή, σε αυτόν τον πόλεμο, για πρώτη φορά μετά το 1965, ήρθε στο προσκήνιο η απειλή της χρήσης πυρηνικών όπλων από τη μεριά του Προέδρου Putin σε περίπτωση παρέμβασης κάποιου κράτους, συμπεριλαμβανομένων όσων ανήκαν στο ΝΑΤΟ, η ισχυροποίηση του τελευταίου κρίθηκε ακόμα πιο αναγκαία (Sharma & Gautam, 2022).

Παράλληλα, οι περισσότερες χώρες του κόσμου, προκειμένου να αποφύγουν στο μέλλον μια διπλωματική ήττα σαν αυτή που βίωσε η Ουκρανία που στηρίχτηκε στις προφορικές διαβεβαιώσεις των άλλων κρατών για παροχή βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης της Ρωσίας εναντίον της, αύξησαν τις αμυντικές τους δαπάνες, οχυρώνοντας την ασφάλειά τους. Η κίνηση αυτή έγινε, μάλιστα, ακόμα και σε βάρος των δαπανών για την εκπαίδευση, την υγεία, τον υποσιτισμό, την καταπολέμηση της φτώχειας και

την περιβαλλοντική ασφάλεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η Γερμανία, που αύξησε τον στρατιωτικό προϋπολογισμό της στο 6% από 3% και η πρόθεση χωρών της Ασίας και της Αφρικής μαζί με ευρωπαϊκές χώρες, να αυξήσουν τον αμυντικό τους προϋπολογισμό κατά 2 έως 3 φορές, αν ο πόλεμος συνεχιστεί με τον ίδιο ρυθμό και την ίδια ένταση.

Από την άλλη πλευρά, πολλές πολυεθνικές εταιρείες της Ευρώπης και της Αμερικής έχουν εγκαταλείψει τη Ρωσία στο πλαίσιο των οικονομικών κυρώσεων που επιβλήθηκαν σε αυτήν, δημιουργώντας ταυτόχρονα τη δυσκολία να επιστρέψουν σε περίπτωση άρσης αυτών των περιορισμών. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, είναι πιθανόν πολλές κινεζικές εταιρείες να μεταβούν στην περιοχή και να στρέψουν την προσοχή τους στην αγορά της Ινδίας. Οπότε, με αυτόν τον τρόπο, αλλάζουν οι ισορροπίες, καθώς θα υπάρξει αλλαγή στις σχέσεις Ρωσίας-Κίνας και η Κίνα μπορεί να αναδυθεί σε νέο μπλοκ ισχύος ενάντια στην Αμερική (Sharma & Gautam, 2022).

Πέρα, όμως, από τις οικονομικές ανισορροπίες που προκλήθηκαν, υπήρξε μεταβολή και σε διπλωματικό επίπεδο. Η διάψευση της εικασίας ότι η Ρωσία, ως υπερδύναμη, θα τελείωνε τον πόλεμο σε μερικές μέρες και ο πόλεμος συνεχίζεται ακόμα και σήμερα, σχεδόν τρία χρόνια μετά, με το αποτέλεσμα να είναι ασαφές, επηρεάζει και οποιαδήποτε άλλη υπερδύναμη να επανεξετάσει τυχόν εισβολή σε οποιοδήποτε μικρό έθνος. Την ίδια στιγμή, από την αντίθετη κατεύθυνση, τα κράτη που υπόκεινται σε κάποια εισβολή, είναι πλήρως απροστάτευτα, γιατί διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΗΕ, αποδεικνύονται στην πράξη εντελώς ανίσχυροι, καθώς έχουν μετατραπεί σε απλές μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ).

Συνεπώς, οι οικονομικές, εμπορικές, πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις μεταξύ των εθνών έχουν αλλάξει. Νέες συμμαχίες έχουν αναδυθεί και αναμένεται το ίδιο να γίνει και με διάφορους στρατιωτικούς οργανισμούς στη διεθνή πολιτική. Εικάζεται, επίσης, ότι, μετά τον εν λόγω πόλεμο, η κούρσα όπλων και πυρηνικών εξοπλισμών μπορεί να αυξηθεί ξανά μεταξύ όλων των εθνών για την ασφάλειά τους. Αυτός ο πόλεμος έφερε για άλλη μια φορά όλα τα έθνη της ΕΕ μαζί για το κοινό ζήτημα της βοήθειας στην Ουκρανία. Σχεδόν όλες οι χώρες της Ευρώπης παρείχαν υλικοτεχνική στήριξη, όπλα και άλλη τεχνική βοήθεια στην Ουκρανία άμεσα ή έμμεσα. Οι πραγματικές πολιτικές και οικονομικές συνέπειες, όμως, δεν έχουν έρθει ακόμη ή, έστω, δεν έχουν ακόμα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην πλήρη διάστασή τους (Sharma & Gautam, 2022).

Μέρος Β΄

Διαμορφωθείσα Κατάσταση

Κεφάλαιο Β1: Προκλήσεις από τη νέα κατάσταση

Η κατάσταση μετά το ξέσπασμα του πολέμου, βρίσκει την ΕΕ και τις ΗΠΑ να προσπαθούν να απεξαρτηθούν από τη Ρωσία στους τομείς της ενέργειας, της οικονομίας, της τεχνολογίας και οτιδήποτε σημαντικό τους συνέδεε μεταξύ τους. Η νέα αυτή συνθήκη, ωστόσο, φέρνει στο φως συγκεκριμένους κινδύνους, οι οποίοι όλοι έχουν στο επίκεντρο τη μη τροφοδότηση με ενέργεια από τη Ρωσία. Αυτοί οι κίνδυνοι μπορούν να συνοψιστούν στους εξής: α. τον κατακερματισμό της ΕΕ και των ΗΠΑ, από τη μια μεριά, και την απομόνωση της Ρωσίας, από την άλλη, β. την ενεργειακή ανασφάλεια και των συνεπειών που θα προκύψουν από αυτήν, εξαιτίας της μη ομαλής ροής στην παραγωγή και διάθεση της ενέργειας στα διάφορα κράτη και γ. την ενεργειακή κρίση που θα προκαλέσει η διατάραξη των μέχρι εκείνη τη στιγμή ισορροπιών στην παραγωγή και προμήθεια της ενέργειας.

Όσον αφορά στον πρώτο κίνδυνο που αναφέρθηκε παραπάνω, τόσο ο κατακερματισμός της ΕΕ και των ΗΠΑ όσο και η απομόνωση της Ρωσίας θα δημιουργηθούν από τον διαχωρισμό των κρατών που εισάγουν ενέργεια σε «στρατόπεδα», όπου, στο ένα, θα εντάσσονται όσες χώρες θα προμηθεύονται ενέργεια από το ανατολικό σύστημα (αυτό που κυριαρχείται από την Ανατολή – Κίνα, Ινδία, Ρωσία) και, στο άλλο, όσες χώρες θα προμηθεύονται ενέργεια από το δυτικό σύστημα (αυτό που κυριαρχείται από τις ΗΠΑ και την Ευρώπη). Έτσι, τα δύο συστήματα θα αποκοπούν το ένα από το άλλο, ενώ, η Ρωσία, από τη στιγμή που της έχουν επιβληθεί κυρώσεις, θα πάψει να είναι προμηθεύτρια χώρα ενέργειας για πολλές χώρες που ήταν μέχρι τότε και σιγά-σιγά θα επέλθει η απομόνωσή της και η μη δυνατότητα διάθεσης της ενέργειας που μπορεί να προσφέρει (Taghizadeh-Hesary et al, 2016).

Όσον αφορά στον δεύτερο κίνδυνο, της ενεργειακής ανασφάλειας και των συνεπειών που θα προκύψουν από αυτήν, το πρόβλημα δημιουργείται εξαιτίας της σημαντικότητας που έχει η ενέργεια στη σύγχρονη ζωή, καθώς συνδέεται με πλήθος τομέων που εκτείνονται από την οικονομία μέχρι τη βιομηχανική παραγωγή τροφίμων και το περιβάλλον και το κλίμα. Αυτό σημαίνει ότι, από τη στιγμή που ο τρόπος προμήθειας της ενέργειας αλλάζει, το ενδεχόμενο κενό που θα δημιουργηθεί μπορεί να επηρεάσει τη ζωή των ανθρώπων, γιατί δεν συνδέεται μόνο με τη θέρμανση ή την κίνηση των οχημάτων ή μόνο έναν τομέα, για τον οποίο θα μπορούσε να βρεθεί υποκατάστατο προϊόν για την κάλυψή του, αλλά αποτελεί σημαντική προϋπόθεση της καθημερινής ζωής, με αποτέλεσμα η έλλειψή της ενέργειας να την πλήξει ποικιλοτρόπως και σε πολλαπλά επίπεδα (Cheng, 2022).

Όσον αφορά στον κίνδυνο που δημιουργείται από την ενεργειακή κρίση, το πρόβλημα δημιουργείται από την ανατροπή των ισορροπιών που διαμορφώνεται στην προσφορά και τη ζήτηση. Δηλαδή, η Ρωσία, παρόλο που εξακολουθεί να διαθέτει τα αποθέματα ενέργειας που χρειάζονταν μέχρι τώρα οι χώρες που προμηθεύονταν ενέργεια από εκείνη, οι περισσότερες χώρες, λόγω των κυρώσεων που έχουν επιβληθεί στη Ρωσία, μειώνουν τη ζήτησή τους προς αυτήν και στρέφονται προς άλλες περιοχές για να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες. Ωστόσο, οι άλλες περιοχές, μην έχοντας μέχρι εκείνη τη στιγμή τόσο μεγάλη ζήτηση στην ενεργειά τους, είτε γιατί δεν είχαν τη δυνατότητα είτε γιατί απλώς δεν υπήρχε λόγος να προσφέρουν τόσο ενέργεια, θα κληθούν να καλύψουν εσπευσμένα το κενό μέχρι την αποκατάσταση της ισορροπίας.

Όπως είναι φυσικό, για όσο διάστημα θα διαρκέσει αυτή η μετάβαση, θα επηρεαστούν ανάλογα και οι τιμές της ενέργειας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους καταναλωτές ενέργειας (χώρες και ιδιώτες) (Haney, 2020).

Κεφάλαιο Β2: Νέες τάσεις στο παγκόσμιο σύστημα

Μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και την άμεση κινητοποίηση των άλλων χωρών παγκοσμίως με την επιβολή κυρώσεων απέναντι στη Ρωσία, η τελευταία, χρησιμοποίησε και μια σειρά άλλων μέσων πίεσης, εκτός από αυτές που ήδη αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Όπως ήταν φυσικό, οι νέες αυτές συνθήκες επαναπροσδιόρισαν την παγκόσμια κατάσταση και, στην προσπάθεια δημιουργίας εναλλακτικών λύσεων για τα προβλήματα που προκλήθηκαν, επήλθαν νέες τάσεις. Για να παρουσιαστούν, ωστόσο, αυτές οι τάσεις, είναι απαραίτητο να περιγραφεί προηγουμένως και ο εκάστοτε τομέας στον οποίο είχε αντίκτυπο η ρωσική εισβολή.

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, ένας από τους τομείς στους οποίους η Ρωσία άσκησε τη δική της πίεση ήταν η οικονομία και τα τρόφιμα. Η επίθεση της Ρωσίας στις ενεργειακές εγκαταστάσεις σε ολόκληρη σχεδόν την Ουκρανία με πυραύλους ή drones (International Energy Charter, 2023), που έγινε με πρόθεση το πλήγμα στην ουκρανική οικονομία, είχε απόλυτη επιτυχία και, ως αποτέλεσμα, το ΑΕΠ της Ουκρανίας συρρικνώθηκε κατά 30,3% το 2022, ενώ, σε πραγματικούς όρους, έφτασε το 26,6% (International Monetary Fund, 2023). Αντίστοιχα, ραγδαία ήταν και η αύξηση της φτώχειας, που μεταξύ το 2021 και του τέλους του 2022, το ποσοστό της ήταν σχεδόν πενταπλάσιο (από 5,5% σε 24,5%), το οποίο, σε πραγματικούς αριθμούς, σήμαινε ότι στους ήδη υπάρχοντες Ουκρανούς που ζούσαν κάτω από τα όρια της φτώχειας παγκοσμίως, προστέθηκαν άλλοι 7,1 εκατομμύρια Ουκρανοί (World Bank et al, 2023). Έτσι, έμμεσα επηρεάστηκε και ο τομέας των τροφίμων (ο οποίος αποτελούσε απώτερο στόχο των Ρώσων, όταν πραγματοποίησαν αυτές τις επιθέσεις), που εμφάνισε ιλιγγιώδη αύξηση στις τιμές του και, κατ' επέκταση, εξάπλωση της πείνας σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι προκύπτουσες αυξήσεις των τιμών για τα βασικά τρόφιμα προκάλεσαν νέες ρήξεις στο παγκόσμιο σύστημα τροφίμων και συνέβαλαν στην αύξηση των εντάσεων στις γεωπολιτικές συμμαχίες.

Η εισβολή οδήγησε σε άνευ προηγουμένου αιχμές στις παγκόσμιες τιμές της ενέργειας και των τροφίμων, οι οποίες δημιούργησαν κρίση κόστους ζωής που εξαθλιώνει εκατομμύρια ανθρώπους και αυξάνει περαιτέρω την ευπάθεια σε όλον τον κόσμο. Βεβαίως, περισσότερο επλήγησαν οι πιο ευάλωτοι, που ήταν οι φτωχοί (Guan et al, 2023). Πριν από την εισβολή, η Ουκρανία αποτελούσε σημαντικό γρανάζι στο παγκόσμιο σύστημα τροφίμων, αντιπροσωπεύοντας το 10% των παγκόσμιων εξαγωγών σιταριού, το 13% των εξαγωγών κριθαριού, το 15% των εξαγωγών καλαμποκιού και περισσότερο από το 50% της παγκόσμιας αγοράς για ηλιέλαιο (Eisele, 2022). Μετά την εισβολή, η παραγωγή και οι εξαγωγές σιτηρών της Ουκρανίας μειώθηκαν κατά 25% και 15% αντίστοιχα το 2022 σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά (Sobolev, 2023), καθώς οι δίοδοι (Μαύρη Θάλασσα) άφιξης τους στις διάφορες χώρες έκλεισαν από τους Ρώσους. Δεδομένης, επομένως, της μείωσης στην προσφορά, και με τη ζήτηση να είναι στα ίδια επίπεδα, οι παγκόσμιες τιμές στα τρόφιμα εμφάνισαν δραματική αύξηση (Ben Hanssen & El Bilali, 2022).

Το 2022-2023, η παγκόσμια παραγωγή δημητριακών μειώθηκε κατά 0,9% σε σχέση με το προηγούμενο έτος (FAO, 2023). Και μπορεί αυτό να μην φαίνεται εκ πρώτης όψης ιδιαίτερα επιβαρυντικό, ωστόσο, σε οικονομικούς όρους, πτώση μιας

ποσοστιαίας μονάδας στις παγκόσμιες συγκομιδές σημαίνει αύξηση των τιμών των βασικών προϊόντων διατροφής κατά 8,5% (Knowledge Centre for Global Food and Nutrition Security, 2023). Στην περίπτωση, μάλιστα, της Ουκρανίας, ο πανικός της αγοράς, η ευκαιριακή κερδοσκοπία και ένα κύμα αντιδραστικών περιορισμών στις εξαγωγές ώθησαν τις τιμές ακόμα υψηλότερα (Kornber et al, 2023). Η μέση τιμή του σιταριού, για παράδειγμα, εκτινάχθηκε κατά 165% από τον Μάιο του 2021 μέχρι τον Μάιο του 2022 (Chandrasekhar & Ghosh, 2022).

Παράλληλα, η αύξηση στην τιμή των λιπασμάτων, τα οποία είναι απαραίτητα για τις γεωργικές αποδόσεις, προκάλεσαν σημαντικό κόστος εισροών για τους αγρότες. Αν σε αυτό συνυπολογιστεί και ότι, οι εν λόγω τιμές, ήταν ήδη αυξημένες από την περίοδο της πανδημίας του COVID-19 που προηγήθηκε και ακόμα δεν είχε αποκατασταθεί η ισορροπία, η κατάσταση έγινε ακόμα πιο δύσκολη (Hebebrand & Blauber, 2023). Έτσι, παρά την εξαίρεση των κυρώσεων στη Ρωσία και τη Λευκορωσία από την ΕΕ και τις ΗΠΑ για τα γεωργικά προϊόντα, τα λιπάσματα επηρεάστηκαν, καθώς πολλές χώρες ακολούθησαν ένα μοτίβο εμπάργκο των χωρών που είχαν ξεκινήσει τον πόλεμο (Ρωσία, Λευκορωσία) (Keen, 2022). Ως αποτέλεσμα, οι ελλείψεις επιδεινώθηκαν από τους περιορισμούς εξαγωγών στην Κίνα, που αντιπροσωπεύει το 30% των παγκόσμιων προμηθειών φωσφορικών λιπασμάτων (Broom, 2023) και οι υψηλές τιμές ενέργειας οδήγησαν σε πτώση 70% της ευρωπαϊκής παραγωγής λιπασμάτων, περιορίζοντας περαιτέρω τις προμήθειες (Gebre & Elkin, 2022).

Η συμφωνία για τα σιτηρά της Μαύρης Θάλασσας, που διαπραγματεύτηκε η Τουρκία τον Ιούλιο του 2022, επέτρεψε εξαγωγές ουκρανικών και ρωσικών τροφίμων και λιπασμάτων (Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, 2023). Μέχρι τον Μάιο του 2023, πάνω από 30 εκατ. τόνοι σιτηρών και άλλων τροφίμων είχαν εξαχθεί στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας. Πάνω από 50% αυτού του φορτίου ήταν καλαμπόκι, το οποίο προερχόταν από σιτάρι που είχε μπλοκαριστεί στους ουκρανικούς σιτοβολώνες στην αρχή του πολέμου (αντιστοιχούσε στο 75% των 20 εκατ. τόνων σιτηρών που είχαν αποθηκευτεί) (European Council, 2023). Η Ρωσία αύξησε τις εξαγωγές σιταριού της το 2022, ο όγκος του οποίου εμφανίστηκε αυξημένος κατά 15% από την εκτεταμένη κλοπή των ουκρανικών σιτηρών στις κατεχόμενες περιοχές (Oanh et al, 2022) και την υπογραφή της συμφωνίας για τη διέλευση σιτηρών, η οποία βοήθησε επίσης στο άνοιγμα ορισμένων ουκρανικών λιμανιών και σταθεροποίησε το παγκόσμιο σύστημα τροφίμων (Dujarric, 2023). Έτσι, ενώ σε μερικές χώρες, όπως το Ιράν και η Τουρκία, το επίπεδο των εξαγωγών μειώθηκε, σε άλλες, όπως η Αίγυπτος και κάποιες χώρες της Λατινικής Αμερικής, αυξήθηκε.

Στα μέσα Ιουλίου 2023, όμως, η Ρωσία αποχώρησε από τη συμφωνία, καταγγέλλοντας τα συμβαλλόμενα μέρη για μη τήρηση των όρων της. Αυτό οδήγησε σε άμεση άνοδο των τιμών του σιταριού, του καλαμποκιού και της σόγιας (Meredith, 2023). Σήμερα, η αστάθεια στις παγκόσμιες τιμές των εμπορευμάτων τροφίμων επιβαρύνει επίσης την ικανότητα του παγκόσμιου ανθρωπιστικού συστήματος να βοηθήσει όσους έχουν ανάγκη. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, για παράδειγμα, η τιμή των τροφίμων σε ισχύ έφτασε σε περισσότερο από 19% τον Απρίλιο του 2023 (Office of National Statistics, 2023), συμβάλλοντας σε σημαντικές αυξήσεις της επισιτιστικής φτώχειας και της χρήσης τραπεζών τροφίμων (Trusell Trust, 2023). Η συνεχιζόμενη αβεβαιότητα σχετικά με την ποσότητα της ουκρανικής γης που μπορεί να καλλιεργηθεί το 2023, σε συνδυασμό με τις υψηλές τιμές των λιπασμάτων και της κατάρρευση της συμφωνίας για τα σιτηρά, οι υψηλές και ασταθείς παγκόσμιες τιμές των τροφίμων είναι πιθανόν να επιμείνουν. Και αυτό δεν θα έχει σοβαρές συνέπειες μόνο για τις φτωχές

χώρες που εξαρτώνται ως επί το πλείστον από τις εισαγωγές τροφίμων (UNEP, 2022), αλλά και για τις εθνικές οικονομίες που θα πληγούν εξαιτίας της αύξησης του κόστους ζωής και της επακόλουθης κοινωνικής αστάθειας που θα δημιουργηθεί (Bellemare, 2015).

Ένας δεύτερος τομέας που παρουσίασε αλλαγές με τον πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας ήταν ο ενεργειακός και η πολιτική που ακολουθήθηκε στο νέο διαμορφωμένο πλαίσιο του. Για την ακρίβεια, ο πόλεμος έγινε αιτία για την αποκάλυψη του τεράστιου μειονεκτήματος που υπήρχε μέχρι τότε από τις παγκόσμιες αλληλεξαρτήσεις (Muggah, 2022), ιδιαίτερα για χώρες όπως η Γερμανία των οποίων το οικονομικό μοντέλο βασιζόταν σε χαμηλού κόστους πηγές ρωσικού φυσικού αερίου. Οπότε, η αλλαγή πολιτικής, υπό αυτές τις συνθήκες, έγινε μονόδρομος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, τουλάχιστον στην περίπτωση της Γερμανίας που προαναφέρθηκε, οι ρωσικοί ενεργειακοί πόροι από τους οποίους εξαρτιόταν ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης, όχι μόνο να χαρακτηριστούν και να θεωρηθούν αναξιόπιστοι, αλλά και ανεπιθύμητοι (Mikulska, 2022).

Οι παγκόσμιες τιμές, που ήταν ήδη υψηλές πριν από την εισβολή, λόγω της αναντιστοιχίας προσφοράς και ζήτησης, τώρα χειροτέρεψαν ακόμα περισσότερο. Η έναρξη του πολέμου είχε ως αποτέλεσμα ένα απότομο βραχυπρόθεσμο άλμα στις τιμές της ενέργειας. Συγκεκριμένα, οι τιμές του αργού πετρελαίου, σε ονομαστικούς όρους, αυξήθηκαν κατά 350% από τον Απρίλιο του 2020 μέχρι τον Απρίλιο του 2022, που ισοδυναμεί με τη μεγαλύτερη αύξηση για οποιαδήποτε ισοδύναμη διετή περίοδο από τη δεκαετία του 1970 (Guenette & Khadan, 2022). Οι τιμές του άνθρακα και του φυσικού αερίου έφτασαν όλες σε ιστορικά υψηλά. Οι υψηλότερες τιμές του φυσικού αερίου, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, παρέσυραν και το κόστος της ηλεκτρικής ενέργειας για τους καταναλωτές, με τις μέσες τιμές των νοικοκυριών σε ολόκληρη την ΕΕ να αυξάνονται από 23,5 €/MWh το δεύτερο εξάμηνο του 2021, σε 28,4 €/MWh την ίδια περίοδο του 2022 (Eurostat, 2023).

Ωστόσο, ένας συνδυασμός διαφοροποίησης της προσφοράς (ιδιαίτερα μέσω της εισαγωγής υδροποιημένου φυσικού αερίου – LNG, από τις ΗΠΑ και άλλες χώρες), μια ενεργή εκστρατεία μείωσης της ζήτησης και ενεργειακής απόδοσης και ενός ηπιότερου χειμώνα, οδήγησε σε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και αυξημένη διαθεσιμότητα φυσικού αερίου την άνοιξη του 2023, επιτρέποντας σταθερές και, σε ορισμένες περιπτώσεις, χαμηλότερες τιμές φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας στην Ευρώπη. Οι υψηλότερες τιμές της ενέργειας κατά το 2022 και τις αρχές του 2023, πίεσαν τις εθνικές οικονομίες, την ίδια στιγμή που η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών εμφανιζόταν μειωμένη. Και παρά τις προσπάθειες των διάφορων κυβερνήσεων να μειώσουν την επιβάρυνση από τους καταναλωτές, το πρώτο έτος του πολέμου σχεδόν διπλασίασε το κόστος ενέργειας των νοικοκυριών σε όλο τον κόσμο (Hubasec et al, 2023).

Έτσι, πολλοί πολιτικοί συνειδητοποίησαν ότι η φιλόδοξη στάση για το κλίμα ήταν απαραίτητη για την ενεργειακή ασφάλεια και, κατ' επέκταση, την πολιτική ασφάλεια (Birnbbaum, 2022). Ο στόχος της απαλλαγής από τον άνθρακα των ενεργειακών συστημάτων, που αναφερόταν συχνά στους κύκλους πολιτικής πριν από τον πόλεμο, έχει αντικατασταθεί από την ενεργειακή ασφάλεια. Η εστίαση είναι τώρα στην ενεργειακή ανεξαρτησία, όπου ο στόχος είναι να εξασφαλιστούν, όπως οι ΗΠΑ, επαρκείς εγχώριες πηγές ενέργειας ώστε να μην βασίζονται στις εισαγωγές, ανεξάρτητα από τι ποσότητας άνθρακα είναι αυτές οι πηγές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να σταματήσει η σταδιακή κατάργηση λιγότερο καθαρών μορφών ενέργειας (Mathis &

Krukowska, 2022). Σε όλο τον κόσμο, οι χώρες κατασκευάζουν ή ανοίγουν ξανά ρυπογόνους σταθμούς παραγωγής ενέργειας στο εσωτερικό, ενώ επενδύουν στην ανάπτυξη άνθρακα, πετρελαίου και φυσικού αερίου στο εξωτερικό (Rawnsley, 2022).

Με τις προμήθειες ρωσικού φυσικού αερίου να παραπαίουν, στα μέσα του 2022, η Ευρώπη στράφηκε στο εισαγόμενο LNG, το οποίο υφίσταται επεξεργασία, αποστέλλεται και ψύχεται, που σημαίνει ότι, υπό κανονικές συνθήκες, το κλιματικό του αποτύπωμα είναι πολύ υψηλότερο από αυτό του φυσικού αερίου που διοχετεύεται με αγωγούς (King, 2023). Συνεπώς, η αυξημένη εξάρτηση από το LNG θα διευρύνει το αποτύπωμα άνθρακα των ευρωπαϊκών προμηθειών φυσικού αερίου συνολικά, συμπεριλαμβανομένου αερίου και LNG (Ghilotti, 2022).

Από την άλλη πλευρά, όμως, στο πλαίσιο της ενεργειακής ασφάλειας, έχει προχωρήσει μια επείγουσα αναζήτηση νέων στρατηγικών εταίρων για την αντικατάσταση της ρωσικής ενέργειας, συμπεριλαμβανομένης της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Αυτό ανοίγει νέες αλυσίδες τροφοδοσίας ενέργειας από ορυκτά καύσιμα σε όλο τον κόσμο, σε μια εποχή που η επιτακτική ανάγκη του παγκόσμιου συμφωνηθέντος στόχου για θέρμανση που δεν υπερβαίνει τον 1,5° C σημαίνει ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να απαγορεύσουν τις νέες εξελίξεις ορυκτών καυσίμων και να καταργούν σταδιακά τις υπάρχουσες. Σήμερα, όμως, παρατηρείται το αντίθετο. Εν ολίγοις, δηλαδή, οι πολιτικοί ηγέτες επαναλαμβάνουν την ανάγκη μείωσης της εξάρτησης από τις εισαγωγές ορυκτών καυσίμων, παρόλο που οι ενέργειές τους μπορεί να έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα.

Ένας άλλος τομέας που επηρεάζεται ιδιαίτερα από τον πόλεμο Ρωσίας - Ουκρανίας είναι το κλίμα. Η Ουκρανία, με μεγάλο και αναγνωρισμένο πρόβλημα στον περιβαλλοντικό τομέα ήδη πριν από τον πόλεμο, καθώς αποτελούσε την πέμπτη ενεργοβόρα χώρα σε όλον τον κόσμο, στην προσπάθεια που ξεκίνησε μερικά χρόνια πριν για τη μεταστροφή αυτής της κατάστασης, αναγκαστικά διακόπηκε (USAID, 2016). Ο αγώνας με την κληρονομιά της οικονομικής και περιβαλλοντικής ζημιάς που ξεκίνησε με τη σύγκρουση του 2014 και το 2016 οδήγησε στην έκδοση μιας εθνικής στρατηγικής συνεισφοράς που δέσμευε τη χώρα σε μειώσεις των εκπομπών του θερμοκηπίου 40% κάτω από τα επίπεδα του 1990 έως το 2030 (OECD, 2016), στόχο που η κυβέρνηση αύξησε στο 65% το 2021 (UNFCCC, 2021), δεν ευοδώθηκε. Κάθε στόχος που τέθηκε, υπήρξε ανεπιτυχής. Λίγους μήνες πριν από την εισβολή, μάλιστα, στη διάσκεψη για το κλίμα, τον Νοέμβριο του 2021, η Ουκρανία ανακοίνωσε ένα προγραμματισμένο τέλος της ενέργειας από άνθρακα έως το 2035 (Franke, 2021).

Επίσης, ο σημαντικός στόχος που τέθηκε από την κυβέρνηση της Ουκρανίας την ίδια περίοδο να πραγματοποιεί το 25% του συνολικού ενεργειακού εφοδιασμού της από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας έως το 2035, έπειτα από τη διαβεβαίωση από την Έκθεση της Γραμματείας του Χάρτη Ενέργειας, ότι είχε τη δυνατότητα να παράγει περισσότερη ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας από οπουδήποτε αλλού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Energy Charter, 2023), πήγε και αυτός πίσω. Έτσι, η ΕΕ, που ήλπιζε ότι η Ουκρανία θα μπορούσε να γίνει σημαντικός εξαγωγέας του «πράσινου» υδρογόνου, το οποίο θεωρείται το κύριο στοιχείο του ολοκληρωμένου συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας της Ευρώπης έως το 2030 (UKRIFORM, 2022), εγκατέλειψε τις ελπίδες. Όμως, ο πόλεμος έχει βλάψει σοβαρά και την υποδομή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας της Ουκρανίας και έχει υπονομεύσει τις μελλοντικές επενδύσεις στον τομέα. Η αντικατάσταση της υποδομής ανανεώσιμων πηγών ενέργειας της Ουκρανίας είναι περίπλοκη, ιδιαίτερα όταν ο πόλεμος βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη. Και, παρά το γεγονός ότι κάποια έργα ξεκίνησαν να γίνονται, οι μελλοντικές επενδύσεις σε

ανανεώσιμες πηγές ενέργειας είναι αβέβαιες. Από την άλλη μεριά, η βιωσιμότητα της πυρηνικής ενέργειας ως πηγής ενέργειας χαμηλών εκπομπών άνθρακα έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση, καθώς ο πόλεμος έδειξε πόσο εύαλτοι μπορούν να είναι οι μη στρατιωτικοί πυρηνικοί σταθμοί στην επίθεση (Romanko, 2022).

Βέβαια, όλα αυτά, ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις που έχουν στην ενέργεια, παίζουν πολύ σημαντικό αρνητικό ρόλο και στο περιβάλλον, καθώς οι καταστροφικές επιπτώσεις που έχει ο πόλεμος για το περιβάλλον της Ουκρανίας, υπονομεύει την ικανότητα της χώρας να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Οι πύραυλοι, τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη (drones) και οι οβίδες πυροβολικού της Ρωσίας έχουν καταστρέψει τις υδάτινες υποδομές, τις ενεργειακές εγκαταστάσεις και έχουν πλήξει ολόκληρες πόλεις. Βομβαρδισμοί, πυρομαχικά και νάρκες που δεν έχουν εκραγεί, έχουν καταστήσει μεγάλες εκτάσεις γεωργικής γης αχρησιμοποίητες. Οι μάχες και η στρατιωτική δραστηριότητα στα δάση και τις πράσινες ζώνες της Ουκρανίας έχουν καταστρέψει τις λεκάνες απορροής και τα δάση. Αυτή η ζημιά, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη εμφάνιση και τη σοβαρότητα των ξηρασιών, θα αυξήσει τον κίνδυνο μεγάλων άγριων υπολειμμάτων (Belousova, 2022).

Τα μοντέλα κλιματικής αλλαγής προβλέπουν ότι η Ουκρανία θα αντιμετωπίσει αυξανόμενες θερμοκρασίες, μετατοπίσεις βροχοπτώσεων, συχνότερες αλλαγές στην έναρξη των εποχών και άνοδο της στάθμης της θάλασσας κατά μήκος της ακτής της Μαύρης Θάλασσας (USAID, 2016). Η ασφάλεια των υδάτων αποτελεί ιδιαίτερη ανησυχία, δεδομένου ότι η Ουκρανία είναι μία από τις λιγότερο αυτάρκειες σε νερό χώρες στην Ευρώπη (OSCE, 2017). Σενάρια μέτριων και υψηλών εκπομπών προβλέπουν καύση γεωργικής γης, συνοδευόμενη από μειώσεις στις αποδόσεις σιταριού, που συνιστούν μία από τις σημαντικότερες εξαγωγές της Ουκρανίας (Muller et al, 2016). Την ίδια στιγμή, η συνολική μείωση στα ποτάμια είναι πιθανόν να επιδεινώσει τη ρύπανση και την ποιότητα των υδάτων, ενώ, η άνοδος της θερμοκρασίας, θα προκαλέσει την αποξήρανση των υγροτόπων και των λιμνών στην περιοχή Polissya (BA του Κιέβου) και στη Βόρεια Ουκρανία, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε συχνότερες εκπομπές και επιδείνωση της ποιότητας του αέρα (EU4Climate, 2021).

Έτσι, ακόμα και αν ο πόλεμος τελείωνε αύριο, έχει ήδη υπονομεύσει σημαντικά την ικανότητα της Ουκρανίας να μετριάσει και να προσαρμοστεί στην κλιματική αλλαγή. Ο πόλεμος είναι πιθανόν να αυξήσει τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ουκρανία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη χώρα και τη γενικότερη ασφάλειά της, όπως για παράδειγμα, επισιτιστική ανασφάλεια, οικονομική στασιμότητα, ανασφάλεια πόρων και μεγάλης κλίμακας μετακίνηση πληθυσμού. Από εκεί και πέρα, ακόμα και αυτή τη στιγμή που ο κίνδυνος από την κλιματική αλλαγή έχει γίνει κάτι παραπάνω από ορατός, το ζήτημα δεν αντιμετωπίζεται με τη σοβαρότητα που του αρμόζει, καθώς τείνει να γίνει αντικείμενο γεωπολιτικής διαμάχης μεταξύ της Ρωσίας (και ενδεχομένως της Κίνας) και της Δύσης.

Ακόμα και οι διαπραγματεύσεις για το κλίμα αναμειγνύονται στα ευρύτερα πολιτικά ρεύματα. Κατά τη διάρκεια της ομιλίας του στο COP27 (Η 27^η Παγκόσμια Διάσκεψη, της σύμβασης πλαίσιο του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή (UNFCCC) και έλαβε χώρα τη 6 έως 20 Νοε 2022 στο Σαρμ ελ Σείχ της Αιγύπτου), ο Zelensky υποστήριξε ότι η παγκόσμια συλλογική δράση για την κλιματική αλλαγή δεν θα είναι δυνατή μέχρι να τελειώσει ο πόλεμος (Harvey et al, 2022). Ενόψει αυτής της διάσκεψης, η Ρωσία προσπάθησε να συμπεριλάβει τις εκπομπές από την κατεχόμενη χερσόνησο της Κριμαίας στο εθνικό της επίπεδο, ένας ισχυρισμός που αμφισβητήθηκε

έντονα από την Ουκρανία ως μέρος μιας προσπάθειας της Ρωσίας να εξομαλύνει την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 και να υποστηρίξει τις ρωσικές διεκδικήσεις επί της επικράτειας (Birnbbaum, 2022). Αυτή η κίνηση, σε συνδυασμό με τις δηλώσεις που ακολούθησαν σε αυτό το θέμα, φαίνεται να υπογραμμίζουν την προφανή προσέγγιση της Ρωσίας να χρησιμοποιεί τη δράση για το κλίμα ως σημείο μόχλευσης πάνω από τη Δύση και επισημαίνει τον κίνδυνο, πως ο συνεχιζόμενος πόλεμος εμποδίζει τις διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή και άλλες παγκόσμιες προκλήσεις.

Κεφάλαιο Β3: Η ενέργεια ως στρατηγικό εργαλείο, η χρήση και η επίδρασή της στον Πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας

Η ενέργεια σε ένα κράτος, εκτός από υλικό για τη διαβίωση του λαού της και την οικονομική ευημερία του, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, καθώς μπορεί να λειτουργήσει είτε ενισχυτικά στα παγκόσμια συμφέροντα του εν λόγω κράτους είτε βλαπτικά στα συμφέροντα των ανταγωνιστικών κρατών. Και αυτό γιατί μπορεί να γίνει αιτία είτε για σύσφιξη σχέσεων, κατ' επέκταση, και συμμαχιών με άλλα κράτη είτε για να επικρατήσει έναντι των ανταγωνιστικών κρατών που με κάποιον τρόπο απειλούν τα συμφέροντά του. Οπότε, από άποψη εξωτερικής πολιτικής, τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις εξαγωγές ενέργειας είτε με επιθετικό είτε με αμυντικό τρόπο, είτε με τη μορφή εξαναγκασμού να κάνουν κάτι ή ακόμα και τιμωρίας τους, προκειμένου να εμποδίσουν κάτι, είτε με τη μορφή ισχυροποίησης της θέσης τους με τη δημιουργία συμμαχιών. Η βάση για την επιθετική ή αμυντική χρήση των εξαγωγών ενέργειας είναι η σχέση εξάρτησης που αναπτύσσεται μεταξύ ενός κράτους-παραγωγού πετρελαίου ή φυσικού αερίου και ενός κράτους-καταναλωτή. Όταν, μάλιστα, πρόκειται για αγωγούς, στο σχήμα συμπεριλαμβάνονται και τα κράτη διέλευσης ως σημαντικά ενδιάμεσα. Αυτή η σχέση μπορεί, στη συνέχεια, να αξιοποιηθεί για να θωρακίσει το κράτος-παραγωγό από την εξωτερική πολιτική πίεση ή να λειτουργήσει ως όπλο με το οποίο απειλούνται οι τελικοί καταναλωτές ή τα κράτη διέλευσης. Μια αμυντική πολιτική, από την άλλη μεριά, μπορεί να μην είναι απαραίτητα ευνοϊκή για άλλες χώρες, αλλά, μια αποτελεσματική αμυντική πολιτική ή η αντίληψη μιας τέτοιας, μπορεί να ενθαρρύνει το εν λόγω αυταρχικό κράτος να είναι πιο διεκδικητικό στην εξωτερική του πολιτική (European Parliament, 2018).

Ένα ιστορικό παράδειγμα μιας τέτοιας χρήσης της ενέργειας, είναι το πετρελαϊκό εμπόργκο τον Οκτώβριο 1973 που ξεκίνησε ο Οργανισμός Πετρελαιοεξαγωγικών Χωρών (ΟΠΕΚ). Δέκα μέρες μετά την έναρξη του Πολέμου Yom Kippur, το Ιράν, το Ιράκ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κουβέιτ, η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ –όλα τα πλούσια σε ενέργεια αυταρχικά κράτη– αποφάσισαν να αυξήσουν τις τιμές του πετρελαίου και ανακοίνωσαν περικοπές στην παραγωγή. Στη συνέχεια, ο ΟΠΕΚ συμφώνησε να χρησιμοποιήσει τις εξαγωγές ενέργειας ως εργαλείο ενάντια στα «μη φιλικά κράτη», εκείνα που υποστήριζαν το Ισραήλ. Σταδιακά, οι προμήθειες πετρελαίου μειώθηκαν σε χώρες, όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς, η Ιαπωνία και η Ολλανδία (Ditte & Roell, 2006). Ως αποτέλεσμα, η παγκόσμια τιμή του πετρελαίου τετραπλασιάστηκε. Αν και αυτό το οικονομικό σοκ ώθησε τις ΗΠΑ να βοηθήσουν στη διαπραγμάτευση κατάπαυσης του πυρός, η κίνηση τελικά απέτυχε για τον ΟΠΕΚ. Το εμπόργκο πετρελαίου πυροδότησε μια κίνηση προς τη μεγαλύτερη ενεργειακή απόδοση: Χώρες που καταναλώνουν πετρέλαιο, όπως η Ιαπωνία, άρχισαν να απομακρύνονται από τις βιομηχανίες πετρελαίου και στις ΗΠΑ, η ζήτηση για μεγαλύτερα αυτοκίνητα με μικρότερη κατανάλωση καυσίμου, μειώθηκε.

Η κρίση τροφοδότησε ένα πρόγραμμα στις ΗΠΑ για επιδίωξη ενεργειακής ανεξαρτησίας και οι υψηλότερες τιμές του πετρελαίου προκάλεσαν αναζήτηση εναλλακτικών πηγών ενεργειακού εφοδιασμού εκτός ΟΠΕΚ, μεταξύ άλλων στη Βόρεια Θάλασσα, την Αλάσκα και τη Λεκάνη της Κασπίας.

Τα αυταρχικά κράτη προσπάθησαν επίσης να χρησιμοποιήσουν τους ενεργειακούς πόρους τους αμυντικά. Καθώς η ανασφάλεια αυξήθηκε στη Μέση Ανατολή στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Σαουδική Αραβία έκλεισε συμφωνία με τις ΗΠΑ η οποία κατοχυρώθηκε στο Δόγμα Κάρτερ. Μια συμβιωτική σχέση προέκυψε μεταξύ της Ουάσιγκτον και του Ριάντ. Οι ΗΠΑ θα εγγυόνταν την ασφάλεια στον Περσικό Κόλπο, μεταξύ άλλων, ώστε το πετρέλαιο (και το φυσικό αέριο) να μπορεί να ρέει ελεύθερα και η Σαουδική Αραβία θα εξασφαλίσει επαρκή προσφορά στην αγορά για να αποφευχθεί η οικονομική αποσταθεροποίηση των αυξήσεων των τιμών. Αναπτύχθηκε μια βαθιά στρατιωτική και οικονομική σχέση μεταξύ των δύο χωρών. Σε επόμενες περιφερειακές κρίσεις, οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να βασιστούν στη Σαουδική Αραβία για να ανοίξει το στόμιο και να μειώσει την τιμή του πετρελαίου, και η Σαουδική Αραβία, από τη μεριά της, θα μπορούσε να βασιστεί στις ΗΠΑ για προστασία (European Parliament, 2018).

Σε μια παρόμοια λογική στηρίχθηκε και η Ρωσία για να προχωρήσει στην εισβολή της στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, αν και τη συγκεκριμένη απειλή την είχε κάνει πράξη και τα προηγούμενα χρόνια με τη διακοπή των προμηθειών φυσικού αερίου στην Ουκρανία το 2006 και το 2009, ως μέσο παραδειγματισμού στον εξεγερμένο γείτονα. Η διάσταση αυτή μαρτυράται ήδη από τον σχεδιασμό του, παρόλο που έγινε κατανοητή από τις επιπτώσεις του. Η απόφαση για τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον ενεργειακό παράγοντα, καθώς τόσο ο Πρόεδρος Πούτιν όσο και οι εκπρόσωποι της ρωσικής πολιτικής ελίτ, εκμεταλλευόμενοι την ισχύ τους στον τομέα της ενέργειας τόσο από οικονομική άποψη (643 δισεκατομμύρια δολάρια υπολογίζονταν τα συναλλαγματικά αποθέματα της Ρωσίας πριν από την εισβολή) όσο και από ψυχολογική (η μεγάλη εξάρτηση της Ευρώπης τούς έδινε ένα αίσθημα μοναδικότητας), θεωρούσαν πως, στην περίπτωση της εισβολής, θα αντιμετώπιζαν τη μικρότερη δυνατή αντίδραση από τις Δυτικές χώρες, εξαιτίας των απωλειών που θα υφίσταντο αυτά τα κράτη από το έλλειμμα ενέργειας που θα δημιουργούταν αν δεν συμμορφώνονταν με τις επιθυμίες της (ενν. της Ρωσίας) (Chitadze, 2023) και των συνεπαγόμενων επιπτώσεων (τιμολογιακή πολιτική, έλεγχος περιουσιακών στοιχείων, περικοπές ανεφοδιασμού, συμβατικοί περιορισμοί, εναλλακτικές διαδρομές ανεφοδιασμού).

Ωστόσο, ο υπόλοιπος κόσμος, και ιδιαίτερα τα Δυτικά κράτη, αντέδρασαν άμεσα στην επεκτατική πολιτική του Κρεμλίνου, αλλάζοντας την ενεργειακή τους πολιτική. Προεξάρχουσα υπήρξε η Ευρώπη. Συγκεκριμένα, ο πόλεμος ανάγκασε τη Δύση να σκεφτεί περισσότερο τις «πράσινες τεχνολογίες» και τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, λόγω της αύξησης των τιμών των παραδοσιακών ενεργειακών πόρων, όπως το φυσικό αέριο και το πετρέλαιο, καθώς και έργα εναλλακτικής ενέργειας, ειδικότερα λήψη φυσικού αερίου από τις ΗΠΑ (σχιστολιθικό αέριο - Fracking), τη Βόρεια Αφρική, τη Νορβηγία, καθώς και την παραλαβή πετρελαίου και φυσικού αερίου από την περιοχή της Κασπίας Θάλασσας και την Κεντρική Ασία.

Ως αποτέλεσμα, μειώθηκαν οι εισαγωγές φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Συγκεκριμένα, σε σύγκριση με το 2021, το 2022, η παραγωγή φυσικού αερίου στη Ρωσία ήταν 12% μικρότερη και οι εξαγωγές μειώθηκαν κατά περίπου ¼. Η μείωση σημειώθηκε ιδιαίτερα στις χώρες της ΕΕ. Για παράδειγμα, πριν από τον πόλεμο Ρωσίας

– Ουκρανίας, το μερίδιο των καυσίμων που παρείχε η Gazprom στον όγκο του φυσικού αερίου που καταναλώθηκε από τις χώρες της ΕΕ ξεπερνούσε το 40% και το υψηλότερο ποσοστό εξάρτησης από το ρωσικό αέριο (55%) ήταν στη Γερμανία (συνολικά καταναλώνονταν 90 δισεκ. κυβικά μέτρα ετησίως). Μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, οι χώρες της ΕΕ και, πρώτη από όλους, η Γερμανία, αποφάσισαν να μειώσουν την κατανάλωση ρωσικού φυσικού αερίου. Μόλις 2 μήνες μετά την έναρξη του πολέμου, η Γερμανία μείωσε την εξάρτησή της από το ρωσικό αέριο στο 35% και η διακοπή λειτουργίας του Nord Stream κατέστησε θεωρητικά αδύνατη την κατανάλωση ρωσικού φυσικού αερίου. Συνολικά, μέχρι το φθινόπωρο του 2022, η εξάρτηση της ΕΕ από το ρωσικό φυσικό αέριο είχε μειωθεί από το 40% στο 7% (BPN, 2022).

Γι' αυτόν τον λόγο, προαναγγέλθηκαν και πραγματοποιήθηκαν ενεργειακά έργα στην περιοχή της Κασπίας Θάλασσας. Πρώτη συμφωνία υπήρξε η σύναψη συνεργασίας με το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο θα αποτελούσε τον εταίρο για την υλοποίηση ενός σχεδίου πράσινου ενεργειακού διαδρόμου για την ΕΕ, προκειμένου να διευκολύνει την ενεργειακή μετάβαση στην πράσινη ενέργεια. Η συμφωνία αφορούσε σε διπλασιασμό των προμηθειών φυσικού αερίου που λαμβάνει η Ευρώπη έως το 2030 (το 2021, το Αζερμπαϊτζάν παρείχε 8 δισεκ. κυβικά μέτρα φυσικού αερίου και τον Ιούλιο του 2022, οι εξαγωγές στην Ευρώπη ανήλθαν σε 11,4 δισεκ. κυβικά μέτρα, με την ποσότητα αυτή να είναι αυξημένη στα 11,6 δισεκ. το επόμενο έτος) (BPN, 2022), μέσω της περαιτέρω αναβάθμισης του Νοτίου Διαδρόμου για τη μεταφορά φυσικού αερίου στις αγορές της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης και του διπλασιασμού των εξαγωγών από το Αζερμπαϊτζάν (<https://www.energygame.gr/fysiko-aerio/366719/ee-monodromos-anavathmisi-tou-notiou-diadromou-fysikou-aeriu/>).

Όσον αφορά στη θέση ενός άλλου κράτους της περιοχής της Κασπίας Θάλασσας, του Τουρκμενιστάν, αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι στα τέλη του 2022, οι ηγέτες της Τουρκίας, του Τουρκμενιστάν και του Αζερμπαϊτζάν συζήτησαν το θέμα της προμήθειας φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν στην Ευρώπη μέσω του εδάφους της Γεωργίας σε τριμερή σύνοδο κορυφής. Γενικά, σχεδιάζεται η μεταφορά φυσικού αερίου από το Τουρκμενιστάν στο Αζερμπαϊτζάν και στη συνέχεια η μεταφορά του στο δίκτυο αγωγών του Νότιου Διαδρόμου, που συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με την Ευρώπη μέσω Γεωργίας και Τουρκίας. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το θέμα της προμήθειας φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν στην Ευρώπη παρακάμπτοντας τη Ρωσία είχε συζητηθεί στο παρελθόν, αλλά ανεπιτυχώς. Ωστόσο, μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία, το θέμα της εύρεσης εναλλακτικών διαδρομών για τη μεταφορά ενεργειακών τρένων έγινε επίκαιρο. Πρέπει να τονιστεί ότι οι τεράστιοι πόροι του Τουρκμενιστάν είναι ως επί το πλείστον αχρησιμοποίητοι επειδή το Ασγκαμπάτ δεν είναι σε θέση να τους μεταφέρει στην Ευρώπη. Ο λόγος είναι ότι δεν υπάρχει συμφωνία για τη μεταφορά του Τουρκμενικού φυσικού αερίου μέσω της Κασπίας Θάλασσας και στη συνέχεια μέσω του αγωγού. Στην παρούσα φάση, σχεδόν το ένα τρίτο του φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν παρέχεται στην Κίνα και το υπόλοιπο στην εγχώρια αγορά και τη Ρωσία. Στα τέλη του 2020, τα αποθέματα φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν ανέρχονταν σε 13,6 τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα, που ήταν το ένα τρίτο των αποθεμάτων της Ρωσίας (BPN, 2022).

Όσον αφορά στην πολιτική πετρελαίου, εδώ πρέπει να σημειωθούν τα εξής. Ως αποτέλεσμα του ανώτατου ορίου που οι G7 στις τιμές του ρωσικού πετρελαίου, το οποίο ανερχόταν σε 60 δολάρια το βαρέλι, η τιμή του ρωσικού πετρελαίου, των Ουραλίων, υποχώρησε στα 50,47 δολάρια το βαρέλι τον Δεκέμβριο του 2022, δηλαδή λιγότερο από το όριο που έχουν θέσει οι Δυτικές χώρες. Συγκριτικά, τα συμβόλαια

μελλοντικής εκπλήρωσης του αργού πετρελαίου Brent διαπραγματεύονταν στα 78,28 δολάρια το βαρέλι κατά την έκδοση, ενώ τον Φεβρουάριο του 2023 τα συμβόλαια μελλοντικής εκπλήρωσης του αργού πετρελαίου WTI διαπραγματεύονταν στα 73,11 δολάρια το βαρέλι. Επιπλέον, τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες του 2022, οι εξαγωγές πετρελαίου από τη Ρωσία μειώθηκαν στο ελάχιστο.

Ειδικότερα, τον Δεκέμβριο του 2022, η υπεράκτια προσφορά πετρελαίου από τη Ρωσία μειώθηκε κατά 117.000 βαρέλια ημερησίως, που περιλαμβάνει κατά μέσο όρο 2,615 εκατομμύρια βαρέλια την ημέρα (BPN, 2022). Η θαλάσσια περιοχή βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη, παρακάμπτοντας τη Ρωσία στην Ευρώπη και τη διεθνή αγορά στο σύνολό της. Για παράδειγμα, το Καζακστάν σχημάτισε μια ομάδα εργασίας για να αυξήσει τις εξαγωγές πετρελαίου μέσω της Γεωργίας σε 15 εκατομμύρια τόνους, σκοπός του οποίου είναι να εργαστεί για την ανάπτυξη της Trans-Caspian International Transport Route (TITR) για την εξαγωγή πετρελαίου του Καζακστάν. Σύμφωνα με εκπροσώπους των αρχών του Καζακστάν, στόχος της ομάδας εργασίας είναι η TITR να παράσχει μεταφορική ικανότητα για την εξαγωγή 6,5 εκατομμυρίων τόνων πετρελαίου το 2023, η οποία αναμένεται να αυξηθεί σε 7,5 εκατομμύρια τόνους το 2024 και σε 15 εκατομμύρια τόνους τέλος του 2025 (BPN, 2022).

Όπως είναι γνωστό, η Trans-Caspian International Transport Route (TITR) διέρχεται από την Κίνα, το Καζακστάν, την Κασπία Θάλασσα, το Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία και την Τουρκία και στη συνέχεια από ευρωπαϊκές χώρες. Ο επιχειρησιακός σιδηρόδρομος Μπακού-Τιφλίδα-Καρς αποτελεί μέρος αυτού του διαδρόμου. Επί του παρόντος, η κύρια οδός εξαγωγής για το πετρέλαιο του Καζακστάν είναι το σύστημα κοινοπραξίας αγωγών Κασπίας, το οποίο θα διέρχεται από το έδαφος της Ρωσίας και θα διασφαλίζει την έξοδο του αργού πετρελαίου του Καζακστάν στη διεθνή αγορά μέσω του ρωσικού λιμανιού Novorossiysk. Το μερίδιο του πετρελαίου του Καζακστάν από τον όγκο που μεταφέρεται από τον αγωγό Tengiz-Novorossiysk είναι περισσότερο από 80%. Συνολικά, η χωρητικότητα του αγωγού παρέχει μεταφορά 67 εκατομμυρίων τόνων πετρελαίου ετησίως (BPN, 2022).

Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί ότι για όλα αυτά τα ενεργειακά έργα, ο κυριότερος λόγος είναι πολιτικός και κυρίως η ενεργειακή απεξάρτηση από τη Ρωσία σε συνδυασμό με τη διακοπή κάθε διπλωματικής ή επιχειρηματικής σχέσης μαζί της. Σημαντικό ρόλο, όμως, στην ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ σαφέστατα παίζει και η σύναψη σχέσεων με την άλλη υπερδύναμη, τις ΗΠΑ, η οποία, το διάστημα της απομάκρυνσης της ΕΕ από τη Ρωσία, αποτέλεσε επίσης μια εναλλακτική λύση, με την παραγωγή και εξαγωγή σχιστολιθικού αερίου (οι εξαγωγές σχιστολιθικού αερίου που εξορύχθηκαν από τις ΗΠΑ και διατέθηκαν στην Ευρώπη μέσω υγροποιημένου αερίου LNG, το 2022, ήταν αυξημένες κατά 2,5 φορές) (European Commission, 2023).

Μέρος Γ΄

Μελλοντική κατάσταση

Κεφάλαιο Γ1: Λήψη μέτρων για την ενίσχυση της ασφάλειας

Επειδή η λήψη μέτρων για τη μεταβολή μιας κατάστασης υποδηλώνουν μια αναγκαιότητα, πριν από οποιαδήποτε αναφορά σε αυτά, στην περίπτωση της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, είναι απαραίτητη η παρουσίαση των προβλημάτων που παράγουν αυτήν την αναγκαιότητα. Αυτό σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν είναι ο πόλεμος ανάμεσα στη Ρωσία και την Ουκρανία καθαυτός, αλλά οι αδυναμίες που προϋπήρχαν και έφερε στην επιφάνεια αυτή η κατάσταση. Δηλαδή, ο πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας δεν είναι η αιτία, αλλά η αφορμή για τον κίνδυνο στον οποίο τίθεται η ενεργειακή ασφάλεια. Οπότε, με πιο απλά λόγια, η ενεργειακή ανασφάλεια ήταν μια συνθήκη που προηγούταν του πολέμου, αλλά με τον πόλεμο έγινε έως και απειλητική. Οι κύριοι λόγοι, λοιπόν, είναι τέσσερις:

Ο πρώτος από αυτούς ήταν η δυσανάλογη κατανάλωση ποσότητας ενέργειας των κρατών μελών της ΕΕ σε σχέση με την ποσότητα που παρήγαγαν (European Commission, 2014a). Το 2010, η ΕΕ εισήγαγε το 82% του πετρελαίου της και το 57% του φυσικού αερίου της, ενώ, από τους υπολογισμούς εκείνης της περιόδου, αναμενόταν τεράστια αύξηση μέσα στα επόμενα 25 χρόνια. Αυτό σημαίνει ότι, ενώ αναγνώριζαν το παράδοξο της κατάστασης, αντί να αναζητήσουν λύσεις προς τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας ή την παραγωγή δικής τους ενέργειας, για πολλά χρόνια δεν συνέβη τίποτα προς αυτήν την κατεύθυνση και έτσι οι προβλέψεις για το μέλλον ήταν δυσοίωνες.

Ο δεύτερος από τους λόγους ήταν η μεγάλη εξάρτηση σε ενέργεια από τη Ρωσία. Περίπου το 50% του φυσικού αερίου και το 30% του πετρελαίου της ΕΕ εξαγόταν από τη Ρωσία (Butler, 2014). Βέβαια, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η εξάρτηση αυτή δεν ήταν ομοιόμορφη για ολόκληρη την ΕΕ (European Commission, 2014b). Η Γερμανία ήταν πιο εξαρτημένη, και ακολουθούσαν η Τουρκία και η Ιταλία. Έτσι, παρόλο που το συνολικό πρόβλημα υπογραμμίζει την πραγματική αδυναμία στην ενεργειακή ασφάλεια, είναι αναμφισβήτητο λανθασμένο να γίνεται λόγος για την ΕΕ ως σύνολο χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι πολλές ουσιαστικές διακρίσεις μεταξύ των Κ-μ της (Urganci & Gumus, 2010).

Ο τρίτος από τους λόγους ήταν η μη προσβασιμότητα σε άλλες αγορές. Δηλαδή, μπορεί παραπάνω να ειπώθηκε ότι η ΕΕ ήταν ιδιαίτερα εξαρτημένη από τη Ρωσία στο θέμα της ενέργειας, όμως, αυτό συνέβαινε και για γεωγραφικούς λόγους, καθώς η Ρωσία είναι η πλησιέστερη, όσον αφορά στην απόσταση, χώρα σε αυτήν που διαθέτει τις προμήθειες και τους φυσικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για την κάλυψη της ζήτησης (Butler, 2014). Έτσι, ενώ θεωρητικά η ενέργεια θα μπορούσε να εισάγεται παράλληλα και από άλλες χώρες, όπως το Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν, η Αίγυπτος ή το Κατάρ, οι μη ασφαλείς δίοδοι μεταξύ της ΕΕ και των χωρών αυτών έκαναν ανέφικτη τη μεταφορά μεγάλων ποσοτήτων πετρελαίου και φυσικού αερίου (CNN, 2014). Ως αποτέλεσμα, η ΕΕ κατά κάποιον τρόπο αναγκαζόταν να προσφύγει στη Ρωσία για αγορά ενέργειας, μην έχοντας στη διάθεσή της αποτελεσματικές εναλλακτικές λύσεις.

Ο τέταρτος και τελευταίος λόγος είναι η αδυναμία της ΕΕ να συμπεριφερθεί σαν πραγματική ένωση και όχι σαν ένα σύνολο μεμονωμένων κρατών. Δηλαδή, μπορεί η Ρωσία να ήταν ο κύριος προμηθευτής της και, πολλές φορές λόγω της μεταξύ τους

πολιτικής αντιπαράθεσης να επηρεαζόταν η ενεργειακή ασφάλεια, το πρόβλημα, όμως, δημιουργήθηκε επειδή η ΕΕ δεν φρόντιζε να προστατεύσει όλα τα Κ-μ της. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, τα Κ-μ της είχαν διαφορετικά επίπεδα εξάρτησης από τη Ρωσία και, ως εκ τούτου, δεν βρίσκονταν όλα στην ίδια δύσκολη θέση όταν ετίθετο θέμα ενεργειακής ασφάλειας. Οπότε, τα προβλήματα δεν έπλητταν πάντα ένα μόνο ευρωπαϊκό κράτος, αλλά είχαν και πολλές παράπλευρες απώλειες. Οι κρίσεις του 2005-2006 και 2009 αποτελούν απόδειξη μιας τέτοιας κατάστασης αλληλεξάρτησης (Urganci & Gumus, 2010).

Η ζημία αυτή, όπως ήδη αναλύθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν οφειλόταν πάντα στην καθεαυτή έλλειψη ενέργειας, αλλά και στις συνέπειες που μπορεί να προκαλούσε αυτή η έλλειψη. Ένα παράδειγμα αποτελεί η επιβολή κυρώσεων και άλλων απαγορευτικών μηχανισμών, όπως οι εξαγωγικοί δασμοί, που ανέβαζαν την τιμή αλλά δεν είχαν καμία σχέση με το πραγματικό επίπεδο των διαθέσιμων πόρων (European Commission, 2007). Αυτό, σε γενικό επίπεδο, συμβαίνει με τη διαταραχή της ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Στην ΕΕ, το πρόβλημα, όμως, δημιουργείται από την υπερβολική αυτονομία των Κ-μ που κάνει από τη μια μεριά, τις φτωχές χώρες να αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα ενεργειακής ασφάλειας και από την άλλη μεριά, οι ισχυρές χώρες να δρουν χωρίς τη δέσμευση ότι βρίσκονται σε μια ένωση και κατ' επέκταση, πρέπει να λειτουργούν με τους κανόνες αυτής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η διμερής συμφωνία που υπογράφηκε το 2005 μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας, η οποία όριζε ότι οι δύο χώρες θα συνεργάζονταν για την κατασκευή ενός αγωγού φυσικού αερίου κάτω από τη Βαλτική Θάλασσα. Η Γερμανία είχε την κυριαρχία και την ελευθερία να λειτουργεί ανεξάρτητα σε αυτόν τον τομέα, αλλά για πολλά άλλα μέλη της ΕΕ, η δημιουργία αυτού του αγωγού σήμαινε ότι, στη συνέχεια, θα παρακαμφθούν ως προς την προσφορά (Stang & Dreyer, 2014).

Συνεπώς, δεδομένου ότι, ενώ το πρόβλημα της ενεργειακής ασφάλειας υπήρχε για πολλά χρόνια, δεν είχε βρεθεί οριστική λύση, ο πόλεμος και οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν, ήρθαν να προσθέσουν ένα ακόμα βάρος το οποίο είχε να κάνει με την αναγκαιότητα να μην εξαντληθούν τα αποθέματα ενέργειας. Ως εκ τούτου, χρειάστηκε να τεθούν τόσο βραχυπρόθεσμοι όσο και μακροπρόθεσμοι στόχοι, ώστε η ενεργειακή ανασφάλεια να μην γίνει έλλειψη. Οι στρατηγικές, επομένως, που ελήφθησαν σε βραχυπρόθεσμο χρόνο αφορούσαν στα εξής:

Για τις χώρες που βρίσκονταν υπό την πίεση της έλλειψης ενέργειας, η κορυφαία προτεραιότητα ήταν η διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού. Από αυτήν την άποψη, η αναβολή της σταδιακής κατάργησης του άνθρακα θα μπορούσε να αντλήσει κεφάλαια ενέργειας βραχυπρόθεσμα και να προστατεύσει τα ευάλωτα άτομα από την έλλειψη ενέργειας στη χειμερινή περίοδο που θα ακολουθούσε, επειδή η επανεπένδυση στον άνθρακα μπορεί να υποκαταστήσει το φυσικό αέριο που προσέφερε η Ρωσία. Επιπλέον, η αυστηρότερη απαίτηση εξοικονόμησης ενέργειας στους τομείς της στέγασης και των μεταφορών ήταν μια αποτελεσματική λύση για τον μετριασμό της πίεσης που προκαλούταν από την έλλειψη ενέργειας. Οι τομείς της στέγασης και των μεταφορών είναι δύο κλάδοι που διαθέτουν τεράστιες δυνατότητες εξοικονόμησης ενέργειας. Στον τομέα της στέγασης, οι κυβερνήσεις μπορούσαν να επιβάλουν αυστηρότερες απαιτήσεις εξοικονόμησης ενέργειας, όπως η μείωση των θερμοκρασιών θέρμανσης και ψύξης. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, η θέρμανση και η ψύξη αντιπροσωπεύουν πάνω από το 50% και το 17% της παγκόσμιας κατανάλωσης ενέργειας αντίστοιχα (IEA, 2022). Το κλιματιστικό, συγκεκριμένα, είναι μία από τις συσκευές με τη μεγαλύτερη κατανάλωση ενέργειας. Η μείωση της θερμοκρασίας καθορισμένου σημείου του κλιματιστικού κατά 10°C μπορούσε να

μειώσει την κατανάλωση ενέργειας κατά 10% (UNCTAD, 2022). Από πλευράς συγκοινωνίας, σύμφωνα με τις στατιστικές, περίπου το 60% του παγκόσμιου πετρελαίου χρησιμοποιείται σε αυτόν τον κλάδο. Εφικτές πολιτικές, όπως η μείωση των ορίων ταχύτητας των αυτοκινήτων, η αντικατάσταση των ιδιωτικών αυτοκινήτων με τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η αύξηση της χρήσης κοινόχρηστων οχημάτων μπορούσαν να συμβάλλουν σημαντικά στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας.

Όσον αφορά στους μακροπρόθεσμους στόχους, αυτοί επικεντρώθηκαν στη μείωση της ενεργειακής τρωτότητας και στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής. Η επιτάχυνση της μετάβασης στην πράσινη ενέργεια μέσω επενδύσεων στην ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μπορεί να προωθήσει την υλοποίηση της ενεργειακής ανεξαρτησίας της Ευρώπης και την κεφαλοποίηση της ενεργειακής βιωσιμότητας (Schnabel, 2022). Στο πλαίσιο αυτό, συγκαταλέγεται το σχέδιο REPowerEU το οποίο προτείνει στα Κ-μ της ΕΕ να αντικαταστήσουν το αέριο της Ρωσίας με ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και παραγωγή υδρογόνου (European Commission, 2022). Η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης στον τομέα της στέγασης είναι ένας άλλος έμμεσος τρόπος για την αύξηση της εξοικονόμησης ενέργειας και την προστασία των ευάλωτων πληθυσμών έναντι της αστάθειας των τιμών της ενέργειας μέσω της αντικατάστασης των ορυκτών καυσίμων (Avanzini et al, 2022). Η Ευρώπη μπορεί να οδηγήσει στη μετατροπή από τα παραδοσιακά συστήματα θέρμανσης σε αντλίες θερμότητας, επειδή οι τελευταίες είναι 3 με 4 φορές πιο αποτελεσματικές από τους λέβητες ορυκτών καυσίμων στην παροχή θερμότητας. Τέλος, η πιο ουσιαστική πολιτική είναι η επιβολή υποχρέωσης για αύξηση της αποθήκευσης ενέργειας. Η επίτευξη μεγάλων αποθεμάτων ενέργειας μπορεί να αντιμετωπίσει την ενεργειακή κρίση και άλλες ανισορροπίες προσφοράς – ζήτησης που προκύπτουν από ξαφνική έλλειψη ενέργειας στο μέλλον.

Κεφάλαιο Γ2: Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής ανασφάλειας

Σε συνέχεια των μέτρων που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της ενεργειακής ανασφάλειας που έφερε στο προσκήνιο ο πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας, τα προτεινόμενα μέτρα δεν μπορεί παρά να στηρίζονται και αυτά στα αναγνωρισμένα προβλήματα που συνδέονται με την ενεργειακή ανασφάλεια. Στο πλαίσιο αυτό, θα παρουσιαστούν κάποια άλλα μέτρα από αυτά που ακολουθήθηκαν ή, έστω, τα ίδια με άλλη λογική και με άλλον τρόπο εφαρμογής, προκειμένου το πρόβλημα της ενεργειακής ανασφάλειας να επιλυθεί οριστικά. Βεβαίως, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα μέτρα αυτά έχουν περισσότερο μακροπρόθεσμο χαρακτήρα, γιατί σκοπός είναι να παύσει ο κίνδυνος της ενεργειακής ανασφάλειας δια παντός, εξαιτίας του ζωτικού ρόλου που παίζει η ενέργεια στην ανθρώπινη ζωή και στις κοινωνίες.

Ένα από τα προτεινόμενα μέτρα, λοιπόν, το οποίο στηρίζεται στο πρόβλημα της αποκλειστικής εξάρτησης από τη Ρωσία χωρίς τη δυνατότητα εναλλακτικών λύσεων, αφορά στην αξιοποίηση της ενέργειας που μπορεί να προέλθει από τη Λεκάνη της Λεβαντίνης (περιοχή που περιλαμβάνει τα υπεράκτια τμήματα του Ισραήλ, της Γάζας, του Λιβάνου, της Συρίας και της Κύπρου). Τα αποθέματα αυτά θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τροφοδοσία ενέργειας, όχι μόνο για τις χώρες της περιοχής, αλλά και για άλλους δυνητικούς καταναλωτές, όπως οι ασφυκτικές από την ενέργεια ευρωπαϊκές αγορές. Και επειδή τέτοιες ενέργειες συνήθως παρεμποδίζονται είτε από οικονομικές αδυναμίες είτε από γεωπολιτικές αντιπαραθέσεις, είναι απαραίτητο η ΕΕ να επενδύσει τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά για παραγκώνιση αυτών των εμποδίων. Ένας τρόπος, λοιπόν, που έχει γίνει και στο παρελθόν, είναι η κατασκευή αγωγών, που δεν απαιτεί μόνο δαπάνη χρημάτων, αλλά και οργανικές σχέσεις μεταξύ των χωρών από

τις οποίες περνούν οι αγωγοί. Γι' αυτόν τον λόγο, πρέπει να πείσουν για την αναγκαιότητα θετικών και σταθερών σχέσεων συνεργασίας πριν από τη δημιουργία μεγάλων έργων υποδομής ενεργειακού εφοδιασμού μεταξύ των κρατών. Οπότε, μέσα στο πρώτο αυτό μέτρο που προτείνεται, εμπλέκονται δύο προβλήματα, αφενός, η αποκλειστική εξάρτηση της Ευρώπης και των ευρωπαϊκών χωρών από τη Ρωσία και, αφετέρου, η ανάγκη της ΕΕ να λειτουργήσει σαν πραγματική ένωση προς το συμφέρον όλων των Κ-μ της και όχι μόνο των ισχυρών (Stergiou, 2017).

Ένα δεύτερο μέτρο που στηρίζεται στο επιχείρημα για απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα, κατ' επέκταση, και μεγαλύτερη αυτονομία των κρατών στο ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας, είναι η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Gokgoz & Guvercin, 2018). Η απαλλαγή του ενεργειακού τομέα από τον άνθρακα, κυρίως μέσω της πράσινης μετάβασης, θα προωθήσει την ενεργειακή ανεξαρτησία εν μέσω της πτώσης της ζήτησης για εισαγωγές ορυκτών καυσίμων και του αυξανόμενου μεριδίου της εγχώριας ανανεώσιμης ενέργειας στο ενεργειακό μίγμα. Παρ' όλα αυτά, ενώ υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση, υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και των εισαγωγών άνθρακα και φυσικού αερίου. Εδώ, όμως, ο ρόλος του φυσικού αερίου είναι πολύτιμος, καθώς μπορεί να διαδραματίσει ρόλο ως καύσιμο μετάβασης, με τη μορφή υποστήριξης της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (IMF, 2022).

Μια αντισταθμιστική δύναμη είναι ότι οι πολιτικές για το κλίμα μπορούν να βελτιώσουν την ενεργειακή ασφάλεια επιταχύνοντας την αντικατάσταση ορυκτών καυσίμων με εγχώρια παραγόμενη ανανεώσιμη ενέργεια. Οι πηγές ενέργειας (ανανεώσιμες πηγές, υδροηλεκτρική και πυρηνική ενέργεια) επεκτείνονται σε βάρος των ορυκτών καυσίμων. Καθώς η ηλεκτρική ενέργεια από πηγές χαμηλών εκπομπών άνθρακα καταναλώνεται συνήθως κοντά στον τόπο παραγωγής, αυτή η αλλαγή συνεπάγεται βελτίωση της συνολικής ενεργειακής ανεξαρτησίας και ασφάλειας. Ωστόσο, μια άτακτη μετάβαση της ανθρακοποίησης θα μπορούσε να θέσει βραχυπρόθεσμα κινδύνους για την ενεργειακή ασφάλεια, αν οι επενδύσεις σε πράσινες πηγές ενέργειας είναι ανεπαρκείς. Για να αποφευχθεί αυτό, είναι σημαντικό να υπάρχει διεθνώς συντονισμένη ενεργειακή μετάβαση, με σαφή και αξιόπιστα σήματα πολιτικής που διασφαλίζουν επαρκείς επενδύσεις στις πράσινες ενεργειακές πηγές για την αντιστάθμιση της απαιτούμενης μείωσης της παραγωγής ορυκτών καυσίμων.

Το πιο σημαντικό, επομένως, είναι η επένδυση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας οι οποίες μπορούν να ικανοποιήσουν τις ενεργειακές απαιτήσεις των Κ-μ. Το πράσινο υδρογόνο, δηλαδή, το υδρογόνο που παράγεται χωρίς εκπομπές, θα συμβάλει καθοριστικά στην αντικατάσταση του αερίου. Οι ηλεκτρολύτες, που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή υδρογόνου, θα τροφοδοτούνται από τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Με αυτόν τον τρόπο, το πράσινο υδρογόνο μπορεί να ενταχθεί στη μακροπρόθεσμη ενεργειακή και κλιματική αλλαγή της ΕΕ. Το υδρογόνο μπορεί επίσης να μεταφερθεί μέσω αγωγών φυσικού αερίου, το οποίο σημαίνει ότι η υπάρχουσα υποδομή φυσικού αερίου μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά υδρογόνου στο μέλλον. Η μείωση του κόστους παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας θα καταστήσει δυνατή, με τη σειρά της, τη μείωση του κόστους παραγωγής πράσινου υδρογόνου. Υπολογίζεται ότι η τιμή του πράσινου υδρογόνου σε ορίζοντα 30 ετών θα μπορούσε να φτάσει το 1\$ ανά τόνο (Kozdra, 2021).

Τέλος, ένα τρίτο μέτρο στηρίζεται στην ανάγκη μείωσης των τιμών της ενέργειας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, είναι σημαντικό να ενταθούν οι διαπραγματεύσεις με αξιόπιστους προμηθευτές φυσικού αερίου τρίτων χωρών και να

εισαχθούν τα κατάλληλα μέσα στην εσωτερική αγορά ενέργειας της ΕΕ. Οι υψηλές τιμές του φυσικού αερίου οδηγούν σε υψηλές τιμές ηλεκτρικής ενέργειας. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να συζητήσουν σύντομα την ιδέα να μπει ένα πλαφόν στην τιμή του φυσικού αερίου που χρησιμοποιείται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας (Sadowska, n.d.).

Κεφάλαιο Γ3: Το πολιτικό μέλλον της σύγκρουσης Ρωσίας-Ουκρανίας: Η εμπλοκή των ΗΠΑ

Επειδή, όπως προαναφέρθηκε πολλές φορές στην παρούσα εργασία, η σύγκρουση Ρωσίας – Ουκρανίας και οι μεταβολές που επήλθαν στην ενεργειακή πολιτική οφείλονταν σε μεγάλο ποσοστό σε καθαρά πολιτικούς λόγους, στους οποίους οι ΗΠΑ έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο, είναι χρήσιμο να περιγραφεί τι αναμένεται να συμβεί στον συνεχιζόμενο αυτόν πόλεμο, δεδομένου ότι πριν από μερικούς μήνες υπήρξαν και προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ και επανεκλογή του Προέδρου Trump. Προκειμένου, ωστόσο, να παρουσιαστούν οι προβλέψεις για το μέλλον του κόσμου έπειτα από αυτό το γεγονός, όπως περιγράφεται στον Τύπο, είναι απαραίτητο να δοθεί το στίγμα του εν λόγω Προέδρου, τόσο κατά την πρώτη θητεία του όσο και κατά την προεκλογική εκστρατεία του για τη νέα θητεία που πρόκειται να ξεκινήσει το επόμενο διάστημα.

Στην πρώτη θητεία του Trump, λοιπόν, η επίσημη πολιτική της κυβέρνησής του για τη ρωσική επιθετικότητα στην Ουκρανία, φαινόταν να αποτελεί συνέχεια της πολιτικής που ακολούθησε η κυβέρνηση Ομπάμα. Αναγνώρισε την Κριμαία ως μέρος της Ουκρανίας και καταδίκασε τη ρωσική κατοχή και την επιδείνωση της κρίσης μέσω των ενεργειών που είχε κάνει εκείνο το διάστημα η Ρωσία για τον έλεγχο της χερσονήσου. Υποστήριξε, δηλαδή, ότι η Ρωσία είχε την κύρια ευθύνη για την υποκίνηση, τη συνέχιση και τη διεξαγωγή της σύγκρουσης στην Ανατολική Ουκρανία. Προσδιόρισε τη ρωσική επιθετικότητα στην Ουκρανία ως μέρος ενός ευρύτερου μοτίβου επιθετικότητας προς άλλα κράτη και ως μέρος της αμφισβήτησης της Ρωσίας στις θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς τάξης. Γι' αυτούς τους λόγους, υποστήριξε ότι οι ΗΠΑ πρέπει να βοηθήσουν την Ουκρανία να αμυνθεί και να τιμωρήσουν τη Ρωσία τόσο μέσω της εφαρμογής κυρώσεων όσο και μέσω του αποκλεισμού από διπλωματικές αλληλεπιδράσεις υψηλού προφίλ, όπως συνόδους κορυφής και ένταξη στους G7 (πριν ήταν G8). Παρ' όλα αυτά, η πολιτική θέση του δεν ήταν απόλυτα σαφής και το ίδιο συνέβαινε και από τα μέλη της κυβέρνησής του, και, όταν υπήρχε απόκλιση μεταξύ των δύο μερών (Πρόεδρος και μέλη κυβέρνησης), δεν υπήρχε αλλαγή πολιτικής, αλλά διακοπή ενασχόλησης με το συγκεκριμένο θέμα (Deyemond, 2023).

Όσον αφορά στο σήμερα, οι εκλογές των ΗΠΑ το φθινόπωρο του 2024 και η νίκη του Προέδρου Trump και πάλι, έχει πυροδοτήσει αρκετές συζητήσεις για το μέλλον της παγκόσμιας ασφάλειας. Η βοήθεια των ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής βοήθειας, αποτελεί σημαντικό μέρος των σχεδίων ασφάλειας και άμυνας για πολλές περιοχές. Δεδομένου ότι ο Trump και οι υποψήφιοι για την κυβέρνηση που πρόκειται να σχηματιστεί, έχουν κάνει πολλές δηλώσεις, μερικές φορές αντιφατικές, σχετικά με την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, η παγκόσμια κοινότητα εμπειρογνομόνων προσπαθεί να προβλέψει ποιες αλλαγές θα συμβούν και πώς θα επηρεάσουν διαφορετικές χώρες (Makaronych, 2024).

Στο θέμα του μέλλοντος της Ουκρανίας και του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας, ο Τραμπ υποστήριξε επανειλημμένα ότι ο πόλεμος έπρεπε να τελειώσει και υποσχέθηκε να επιτύχει αυτό το

αποτέλεσμα πριν αναλάβει επίσημα τα καθήκοντά του. Είχε δηλώσει ότι αυτό θα το κάνει μέσω μιας διαδικασίας διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, οι λεπτομέρειες του σχεδίου του και άλλες πληροφορίες για αλλαγές στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του, ήταν ασαφείς. Γι' αυτόν τον λόγο, άλλωστε, ακόμα και οι Ουκρανοί αξιωματούχοι είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στις αντιδράσεις και τις προβλέψεις τους για το θα φέρει η προεδρία του Τραμπ στην Ουκρανία. Μέχρι το καλοκαίρι του 2024, πάντως, η στρατιωτική βοήθεια που παρείχαν οι ΗΠΑ στην Ουκρανία ήταν αυξημένη κατά 43% σε σχέση με άλλες χώρες εταίρους της Ουκρανίας. Τώρα, το κύριο μέλημα, επομένως, γίνεται η μείωση αυτής της βοήθειας προκειμένου να αναγκαστεί η Ουκρανία σε εισέλθει σε ειρηνευτικές συνομιλίες με τη Ρωσία (Makarovych, 2024).

Για τον Trump, οι ειρηνευτικές συνομιλίες είναι ένας γρήγορος τρόπος για να εκπληρώσει την προεκλογική του υπόσχεση να τερματίσει τον πόλεμο στην Ουκρανία. Ως εκ τούτου, οι Ουκρανοί αξιωματούχοι προετοιμάζονται για πιθανές προσπάθειες οργάνωσης αυτής της διαδικασίας. Η θέση του Προέδρου Zelensky και της επίσημης Ουκρανίας είναι ότι η χώρα είναι έτοιμη να διαπραγματευτεί και να τερματίσει τον πόλεμο διπλωματικά. Τέτοιες διαπραγματεύσεις θα πρέπει να περιλαμβάνουν την πλήρη αποκατοχή του εδάφους της χώρας και την απόσυρση όλων των ρωσικών στρατευμάτων στη Ρωσία. Αυτή η θέση δεν συμπίπτει με την αδιάλλακτη επιθυμία της Ρωσίας να αποκτήσει έδαφος σε τέσσερις περιοχές της Ουκρανίας – Ντόνετσκ, Λουχάνσκ, Χερσώνα και Ζαπορίζια. Σύμφωνα με τον Zelensky, η Ρωσία δεν ενδιαφέρεται να τερματίσει τον πόλεμο αλλά μάλλον να δημιουργήσει την ψευδαίσθηση μιας τέτοιας επιθυμίας. Η έναρξη της διαπραγματευτικής διαδικασίας θα ήταν πολιτικά επωφελής για τη Μόσχα, καθώς θα μπορούσε να μειώσει τη διεθνή της απομόνωση. Την ίδια στιγμή, η Ουκρανία δεν σχεδιάζει να κάνει εδαφικές ή πολιτικές παραχωρήσεις στη Ρωσία. Το πάγωμα του πολέμου με τη μερική κατοχή της Ουκρανίας θα επιτρέψει στη Ρωσία μόνο να προετοιμαστεί για την επόμενη επίθεση, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα μαθήματα που έχουν μάθει τα ρωσικά στρατεύματα από το 2022.

Λόγω της έλλειψης παραχωρήσεων από τη Ρωσία και της απροθυμίας της να αποσυρθούν από τα κατεχόμενα εδάφη της Ουκρανίας, η επιθυμία του Trump για γρήγορη ειρήνη δεν θα πραγματοποιηθεί σύντομα. Είναι προς το συμφέρον των ΗΠΑ να οργανώσουν τη διαδικασία των διαπραγματεύσεων από ισχυρή θέση. Αυτή τη στιγμή, η Ρωσία σημειώνει κάποια πρόοδο στην επίθεσή της στην περιοχή του Ντόνετσκ, εν μέρει για να αποκτήσει καλύτερη θέση για την ίδια, σε περίπτωση διαπραγματεύσεων, που μπορεί να απαιτήσουν οι ΗΠΑ. Ωστόσο, η Ρωσία στερείται επίσης κατανόησης του τι να περιμένει από τον εκλεγμένο πρόεδρο. Αυτό φαίνεται στις διαφορετικές αντιδράσεις Ρώσων αξιωματούχων ή κρατικών προπαγανδιστών. Το 2016, μετά τη νίκη του Trump, τα ρωσικά μέσα ενημέρωσης και οι δηλώσεις ήταν πολύ ευνοϊκές. Επί του παρόντος, στο πεδίο των πληροφοριών τους κυριαρχούν εγκράτεια και επιφυλακτικές δηλώσεις, μερικές φορές με απαισιόδοξες προβλέψεις (Makarovych, 2024).

Η κατάσταση στο πεδίο της μάχης δεν δίνει ακόμη στον δημοκρατικό κόσμο μεγάλο πλεονέκτημα για να πείσει τη Ρωσία να ασπαστεί την ειρήνη. Ως εκ τούτου, για την εφαρμογή ενός τέτοιου σχεδίου, είναι απαραίτητο να αυξηθεί η βοήθεια προς την Ουκρανία για να αποκτήσει καλύτερες διαπραγματευτικές θέσεις.

Ταυτόχρονα, η Ουκρανία προετοιμάζεται για πιθανή μείωση της υποστήριξης των ΗΠΑ, λόγω της έλλειψης σαφούς σχεδίου εξωτερικής πολιτικής στη νέα κυβέρνηση Trump και σχεδίου συνεργασίας με το Κίεβο. Αυτή η προετοιμασία

περιλαμβάνει ενεργή συνεργασία με ευρωπαίους εταίρους. Οι χώρες της ΕΕ επικεντρώθηκαν πρόσφατα στην ανάπτυξη των στρατιωτικών τους δυνατοτήτων για να μειώσουν την εξάρτηση του στρατιωτικού-βιομηχανικού τους συγκροτήματος από τις στρατιωτικές δυνατότητες των ΗΠΑ. Ωστόσο, η βοήθεια από τους εταίρους της ΕΕ δεν μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως τη βοήθεια λόγω σημαντικά χαμηλότερου όγκου παραγωγής. Μπορεί να είναι μια προσωρινή λύση στο πρόβλημα σε περίπτωση καθυστερήσεων στις προμήθειες από τις Ηνωμένες Πολιτείες (Makarovich, 2024).

Συμπεράσματα

Η γνώση από την ιστορία ότι κάθε σημαντικό γεγονός αποτελεί την εναρκτήρια περίοδο μιας άλλης εποχής, που διαφέρει από την προηγούμενη, αποτέλεσε το έναυσμα στην παρούσα εργασία να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο ο πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας που ξεκίνησε στα τέλη Φεβρουαρίου του 2022 και ακόμα δεν έχει τερματιστεί, μπορεί να συνιστά αντίστοιχα ένα τέτοιο σημείο καμπής για την Ευρώπη και τον κόσμο γενικότερα. Δεδομένου, μάλιστα, ότι η έμφαση όλο αυτό το διάστημα δόθηκε στον τομέα της ενέργειας, επειδή η Ρωσία ήταν ο κύριος προμηθευτής ενέργειας για πολλές χώρες, ο προβληματισμός περιορίστηκε στον συγκεκριμένο τομέα και διερευνήθηκε το πόσο δημιουργούνται νέες τάσεις στην παγκόσμια ενέργεια μετά την προαναφερθείσα σύγκρουση.

Εξετάζοντας το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, που αναφέρεται στο αν υπήρχε ενεργειακό πρόβλημα πριν από τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022, διαπιστώθηκε ότι ολόκληρη η Ευρώπη είχε τεράστια εξάρτηση από την ενέργεια της Ρωσίας, με αποτέλεσμα η Ρωσία να έχει το μονοπώλιο και, ως εκ τούτου, να μπορεί να δρα ανάλογα με τα δικά της συμφέροντα. Αυτό φάνηκε αρκετές φορές πριν από τον πόλεμο που ξέσπασε το 2022, όταν, στις περιπτώσεις που οι πολιτικές της επιλογές οδηγούσαν στην επιβολή κυρώσεων, είτε περιόριζε είτε έκλεινε τελειώς την παροχή ενέργειας. Αυτό, όπως ήταν φυσικό, επηρέαζε όλες τις χώρες που προμηθεύονταν την ενέργειά τους από τη Ρωσία, αλλά, παράλληλα, είχε και πολλές παράπλευρες απώλειες. Οι απώλειες αυτές δεν περιορίζονταν μόνο σε επίπεδο διάθεσης της ενέργειας, αλλά επεκτείνονταν και σε οικονομικό επίπεδο, αφού η αύξηση των τιμών από τη μείωση της προσφοράς, καθιστούσε σχεδόν απαγορευτική την αγορά της από κάποιες χώρες. Δηλαδή, με πιο απλά λόγια, η ενεργειακή ανασφάλεια δεν προέκυπτε αποκλειστικά από την άποψη του ενεργειακού εφοδιασμού ή της ευελιξίας των συστημάτων μεταφοράς, αποθήκευσης, μετασχηματισμού και διανομής, αλλά και εξαιτίας της αστάθειας της αγοράς που δημιουργούσε πρόβλημα στις πιο αδύναμες οικονομικά χώρες.

Η ενέργεια συνιστά σημαντικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, αφού τα κράτη που την παράγουν και την εξάγουν, μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν ως μέσο πίεσης των κρατών που την εισάγουν και την καταναλώνουν. Η Ρωσία, έχοντας αυτό το πλεονέκτημα, καθώς αποτελεί έναν από τους κυρίαρχους παραγωγούς και εξαγωγείς φυσικού αερίου και πετρελαίου, λειτούργησε με αυτόν τον τρόπο προς τα εξαρτώμενα από αυτήν κράτη και προχώρησε στην εισβολή στην Ουκρανία. Η άμεση αντίδραση αυτών των κρατών, όμως, παρά το τεράστιο πρόβλημα που δημιουργήθηκε αρχικά, γρήγορα βρήκαν λύσεις, μεταβάλλοντας οριστικά την ενεργειακή πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ο αντίκτυπος και η αντίληψη των κινδύνων ενεργειακής ασφάλειας διαφέρουν μεταξύ των χωρών. Μεγάλες διακυμάνσεις στις τιμές του πετρελαίου και του φυσικού αερίου έχουν αντίκτυπο στις παγκόσμιες οικονομίες, με αποτέλεσμα να πλήττονται περισσότερο οι αναπτυσσόμενες χώρες. Και, παρόλο που, σε αυτές τις περιοχές, οι πληθυσμοί μπορεί να έχουν πιο χαμηλές προσδοκίες για την αξιοπιστία της ενέργειας, εξαιτίας του μη συνεχούς (πάντα) ενεργειακού εφοδιασμού, οι αυξανόμενες διακυμάνσεις των τιμών του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο την κατάσταση και απειλούν ακόμα και με μακροχρόνια έλλειψή τους. Οπότε, δεδομένου ότι η ενεργειακή ασφάλεια είχε οριστεί ήδη από πολύ νωρίς ως **επάρκεια, οικονομική προσιτότητα, προσβασιμότητα και αποδοχή**, το έλλειμμα ή

η διακινδύνευση έστω ενός από αυτά τα συστατικά, έθετε γενικά την ενεργειακή ασφάλεια σε κίνδυνο. Ως εκ τούτου, πρόβλημα ενεργειακής ασφάλειας υπήρχε και πριν από τη σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022.

Έτσι, αν και η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία μπορεί να αποτελεί ένα στρατιωτικό γεγονός που έχει πολλές κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές προεκτάσεις, στη βάση του ωστόσο, είναι πολιτικό, καθώς οι αποφάσεις που πάρθηκαν σε αυτόν τον τομέα καθόρισαν και όλα τα προηγούμενα. Συγκεκριμένα, με αφορμή αυτόν τον πόλεμο, ο κόσμος ανακάλυψε τη ρευστότητα που υπάρχει στις διεθνείς σχέσεις μεταξύ των κρατών και προσπάθησε πρώτα να οχυρωθεί το καθένα ξεχωριστά μέσω της αύξησης της προσωπικής του ασφάλειας και έπειτα να συνάψει ισχυρές συμμαχίες για να αντιμετωπίσει μελλοντικές απειλές.

Σχετικά με το δεύτερο, τώρα, ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή, για το αν η σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας μπορεί να θεωρηθεί αιτία για τη δημιουργία νέων τάσεων στην παγκόσμια ενέργεια, η απάντηση δίνεται εν μέρει και από το πρώτο ερευνητικό ερώτημα. Δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, η μη ύπαρξη ανταγωνιστών στην προμήθεια του πετρελαίου και του φυσικού αερίου στην Ευρώπη, που οδηγούσε στη μη ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων σε περίπτωση που κάτι δεν θα λειτουργούσε σωστά στη Ρωσία, είχε επισημανθεί αρκετά χρόνια πριν από τον πόλεμο ως μελανό σημείο. Αυτό από μόνο του συνιστούσε ικανή συνθήκη για την αλλαγή νοοτροπίας. Η μη ενεργός, όμως, προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση σημαίνει ότι μάλλον δεν αποτελούσε ταυτόχρονα και αναγκαία συνθήκη. Οπότε, υπό αυτήν την έννοια, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι η πρόσφατη σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας, εφόσον κινητοποίησε τόσο την Ευρώπη όσο και τον κόσμο ολόκληρο να μεταβάλουν τον τρόπο σκέψης τους, συνιστά και την αιτία.

Παρ' όλα αυτά, στην πραγματικότητα, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο, γιατί, ακόμα και η διαπίστωση για το τι συνιστά ενεργειακή ασφάλεια και ποιοι κινδυνεύουν περισσότερο και με ποιον τρόπο, μπορεί ήδη να θεωρηθεί ως δράση για τη δημιουργία νέων τάσεων. Απλώς, δεδομένου ότι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση τέτοιων στρατηγικών συχνά απαιτούν χρόνο, φαίνεται ότι οι εξελίξεις πρόλαβαν την όποια αποκάλυψη ή, καλύτερα, την ευρεία αποκάλυψή τους. Επομένως, ο προτιμότερος χαρακτηρισμός για τη σύγκρουση Ρωσίας – Ουκρανίας που ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2022 και οδήγησε στο ντόμινο των εξελίξεων που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, είναι ότι πρόκειται για την αφορμή τους και όχι την αιτία τους. Δεν θα μπορούσαν, άλλωστε, να γίνουν τόσο γρήγορα όλες αυτές οι κινήσεις και να γίνουν ορατά τόσα πολλά αποτελέσματα, αν δεν είχε προηγηθεί ο προσδιορισμός του προβλήματος και ο σχεδιασμός ενδεχόμενων λύσεων.

Όσον αφορά στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα, για το αν υπάρχει η δυνατότητα αισιοδοξίας για το μέλλον της παγκόσμιας ενέργειας μετά τη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας, ως πρώτο πράγμα που θα μπορούσε να πει κανείς είναι ότι κανένας πόλεμος και καμία σύγκρουση που έχει απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και την καταστροφή ολόκληρων κοινωνιών δεν θα μπορούσε ποτέ να θεωρηθεί ευκαιρία για κάτι καλύτερο ή για μια ευκαιρία και ένα πιο αισιόδοξο μέλλον. Αν, όμως, το εξετάσει από τη σκοπιά του τέλους μιας κατάστασης μη λειτουργικής, η οποία, εξαιτίας μιας αφορμής, ξεκίνησε να αλλάζει, τότε ναι, μπορεί να ειπωθεί ότι δημιουργείται η δυνατότητα ανάπτυξης μιας νέας βάσης με καλύτερες προοπτικές. Αλλά και πάλι, χρειάζεται αρκετός χρόνος μέχρι την τελική υλοποίηση τους.

Έτσι, λοιπόν, στην περίπτωση του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που παρουσιάστηκαν στην παρούσα εργασία, βραχυπρόθεσμα,

όχι μόνο δεν διαπιστώνεται κάτι θετικό, αλλά η καταστροφή επεκτείνεται και σε περιοχές που δεν είναι άμεσα εμπλεκόμενες στην εν λόγω σύρραξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι χώρες που εξαρτώνται πλήρως από τη ρωσική ενέργεια και δυσκολεύονται να βρουν το πρώτο διάστημα εναλλακτικές λύσεις για τις ανάγκες τους, όπως η Ουγγαρία, η Σλοβενία και η Λετονία. Το ίδιο και για τις χώρες που είναι αδύναμες οικονομικά και δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν στην απότομη και υπέρμετρη αύξηση των τιμών ενέργειας, η οποία σημειωτέον, αναμένεται να έχει και διάρκεια εξαιτίας της συνεχιζόμενης πολιτικής κρίσης.

Παρ' όλα αυτά, η Ευρώπη από την αρχή επέδειξε συλλογική ανθεκτικότητα και ενότητα ενάντια στη ρωσική επιθετικότητα, ενώ, σε δεύτερο χρόνο, προσπάθησε να βρει οριστικές λύσεις, πιο μακροπρόθεσμες, παρά τις ασυμμετρίες μεταξύ των χωρών της που άρχισαν να γίνονται αισθητές. Εργάστηκε, δηλαδή, προς την κατεύθυνση μιας βιώσιμης ενεργειακής στρατηγικής, γι' αυτό πέτυχε τη μείωση των τιμών ενέργειας (φυσικό αέριο και πετρέλαιο) σε χαμηλό πέντε ετών, ενώ κατάφερε και να μην λείψει από κανένα κράτος μέλος της η ενέργεια, μέσω της διατήρησης αποθεμάτων, τον πρώτο κρίσιμο χειμώνα και γενικά το πρώτο διάστημα, όπου ο Πούτιν απάντησε στις κυρώσεις που του επιβλήθηκαν με διακοπή της παροχής.

Από εκεί και πέρα, ωστόσο, προχώρησε και σε αρκετές μακροπρόθεσμες στρατηγικές ώστε να απεμπολήσει την τεράστια εξάρτηση που είχε μέχρι την έναρξη του πολέμου από τη Ρωσία. Αυτό συνέβη τόσο με την εκμετάλλευση των δικών της πηγών όσο και με την αναζήτηση νέων προμηθευτών να αποκτήσει εναλλακτικές πηγές. Πιο συγκεκριμένα, όμως, στην πρώτη περίπτωση, η Ευρώπη, αναγνωρίζοντας ότι διαθέτει εντός των συνόρων της (Ρουμανία, Ελλάδα και Κύπρος) σημαντικά κοιτάσματα φυσικού αερίου, προχώρησε σε εξέταση των στρατηγικών εξόρυξής τους. Παρ' όλα αυτά, ακόμα δεν έχει κάνει κάποια κίνηση υλοποίησης, γιατί αυτή η ευκαιρία φέρνει και ορισμένες επιφυλάξεις που πηγάζουν από τη χρονική ισχύ αυτής της λύσης που θεωρείται ότι έχει. Συγκεκριμένα, οι υπολογισμοί δείχνουν ότι η λύση αυτή αφορά στο απώτερο μέλλον, και για το παρόν ή για το κοντινό μέλλον προσφέρουν κάποιο όφελος. Έτσι, δεδομένου ότι η εκτίμηση είναι πως οι συνέπειες από την ουκρανική σύγκρουση θα έχουν αμβλυνθεί το επόμενο διάστημα, η αναλογία κόστους – οφέλους είναι ασύμφορη. Γι' αυτόν τον λόγο εξετάζονται άλλες λύσεις.

Μια τέτοια ευκαιρία, που μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα και λύση, είναι η άνοδος φυσικού αερίου και πετρελαίου αμερικανικής παραγωγής, καθώς προσφέρει μια πιο φιλική και πιο σταθερή πηγή ορυκτών καυσίμων. Πολλές δραματικές αλλαγές στις σχέσεις μεταξύ Μόσχας και Βρυξελλών, με επίκεντρο πρώτα και κύρια την απρόβλεπτη κατάσταση στην Ουκρανία, θα μπορούσαν να συμβούν πριν από αυτό. Η Ευρώπη έχει επίσης άλλες ευκαιρίες για να αντιμετωπίσει τη ρωσική ισχύ διαφοροποιώντας τις πηγές ενέργειας της. Ορισμένα έθνη στη Μέση Ανατολή και την Ασία θα μπορούσαν να αυξήσουν τις εξαγωγές τους, όπως, για παράδειγμα, το Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν, η Αίγυπτος και το Κατάρ, αλλά τα εμπόδια υποδομής στη μεταφορά ορυκτών καυσίμων σε τόσο μεγάλες αποστάσεις, που σημειώθηκαν νωρίτερα σε αυτό το κείμενο, το καθιστούν απίθανο. Επιπλέον, τόσο το Καζακστάν όσο και το Τουρκμενιστάν είναι ευάλωτα στη ρωσική ηγεμονία και θα μπορούσαν να υπόκειται στην ίδια πολιτική πίεση που ασκείται στην Ουκρανία, καθώς η Μόσχα επιδιώκει να επεκτείνει την περιφερειακή σφαίρα επιρροής της.

Τέλος, η σύγκρουση μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας επιταχύνει περαιτέρω την παγκόσμια τάση μετασχηματισμού ενέργειας με χαμηλές εκπομπές άνθρακα και η ανάπτυξη των ενεργειακών επιχειρήσεων αντιμετωπίζει νέες ευκαιρίες και προκλήσεις.

Το ξέσπασμα της σύγκρουσης μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας θα αναδιαμορφώσει το παγκόσμιο ενεργειακό σύστημα, η ενεργειακή ασφάλεια θα προωθηθεί σε μια άνευ προηγουμένου τάξη από όλες τις χώρες, η επιτάχυνση της ανάπτυξης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας θεωρείται σημαντικό μέτρο για την ενίσχυση της εθνικής και της παγκόσμιας ενεργειακής ασφάλειας. Ο μετασχηματισμός της καθαρής ενέργειας θα δείξει μια περαιτέρω επιταχυνόμενη αναπτυξιακή τάση. Οι ενεργειακές επιχειρήσεις θα αντιμετωπίσουν νέες ευκαιρίες και προκλήσεις. Οι κύριες ευκαιρίες περιλαμβάνουν: μεγαλύτερη ζήτηση για παγκόσμια κατασκευή υποδομών ηλεκτρικής ενέργειας, αύξηση του ενεργητικού του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας, περισσότερες ευκαιρίες συνεργασίας με διάφορες χώρες, προσαρμογή των μεγάλων ευρωπαϊκών επιχειρήσεων ηλεκτρικής ενέργειας για να μειώσει έμμεσα την ανταγωνιστική πίεση της διεθνούς αγοράς. Οι κύριες προκλήσεις περιλαμβάνουν: αυστηρότερο έλεγχο του ξένου κεφαλαίου στις ανεπτυγμένες χώρες, μεγαλύτερη αβεβαιότητα για τη διασύνδεση του δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας με τη Ρωσία, αυξημένο κίνδυνο διεθνούς συναλλαγματικής ισοτιμίας και ρυθμιστικό περιορισμό της κύριας δραστηριότητας των υπερπόντιων επιχειρήσεων.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί, ότι η σύγκρουση Ρωσίας – Ουκρανίας, παρόλο που σήμερα μετράει σχεδόν 3 χρόνια και η μορφή του κόσμου έχει αλλάξει σε κάθε τομέα, στο άμεσο μέλλον δεν φαίνεται να τερματίζεται. Η επανεκλογή του Trump στις ΗΠΑ, παρά το γεγονός ότι στην προεκλογική του εκστρατεία έκανε λόγο για αχρείαστο πόλεμο και έδωσε υπόσχεση ότι θα τον λήξει ακόμα πριν αναλάβει τα καθήκοντά του, τώρα εμφανίζει ασαφή στάση παρόμοια με αυτήν που είχε στην προηγούμενη θητεία του, όταν απλώς τασσόταν (θεωρητικά) υπέρ της Ουκρανίας και καταδίκασε τις ενέργειες της Ρωσίας. Συνεπώς, σε πολιτικό επίπεδο, ο κόσμος μάλλον θα βρίσκεται για αρκετό καιρό ακόμα σε αναβρασμό και θα πρέπει να ψάξει να βρει λύσεις με αυτήν την κατάσταση.

Επίλογος

Το 2022, παρόλο που είχε προηγηθεί τόσο η κρίση του 2014 μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας όσο και οι διαφωνίες μεταξύ τους, με τις ανάλογες συνέπειες τα περασμένα χρόνια από τη δεκαετία του 2000 και έπειτα, χαρακτηρίζεται έτος-σταθμός για την αξία της ενεργειακής ασφάλειας και όλες οι δυνάμεις παγκοσμίως κινητοποιήθηκαν προς την εύρεση μιας οριστικής λύσης στο συγκεκριμένο θέμα. Αυτό συνέβη κυρίως γιατί ο συνδυασμός της παγκοσμιοποίησης με τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε η ενεργειακή ανασφάλεια, πέραν του ενεργειακού τομέα, συμπεριλαμβανομένης της οικονομίας, της επισιτιστικής ασφάλειας και της προσφυγικής κρίσης, έκανε επιτακτική την ανάγκη σταθεροποίησης (Hasan, 2022). Γι' αυτόν τον λόγο, έπειτα από σχεδιασμό ετών και τη σύμπραξη ισχυρότερων και λιγότερων ισχυρών δυνάμεων, η παγκόσμια ενέργεια άλλαξε μορφή, τόσο ως προς τον τρόπο παραγωγής της όσο και ως προς τον τρόπο παροχής της.

Κρίθηκε, επομένως, αναγκαίο να διερευνηθεί αυτή η νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε στον τομέα της ενέργειας και οι κύριες αιτίες που οδήγησαν προς αυτήν την κατεύθυνση. Ως ιδιαίτερα πρόσφατο θέμα, δεν έχει ακόμα μελετηθεί, με αποτέλεσμα, να υπάρχει ακόμα μια πολύ συγκεχυμένη εικόνα ως προς τα πώς και τα γιατί αυτού. Έτσι, η αναγκαιότητα της παρούσας έρευνας οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αναζήτηση των αιτιών που δημιούργησαν το πρόβλημα, προκειμένου στο μέλλον να αποφευχθούν ανάλογες καταστάσεις που θα οδηγήσουν σε αδιέξοδα αποτελέσματα.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

- Al Jazeera (2022). Russia's annexation gamble: Why is Putin raising the stakes? Russia-Ukraine war news (online). Available at: <http://www.aljazeera.com/news/2022/9/29/referendums-sign-russia-will-continues-offensive-analysts>.
- Aleprete, M.E. (2017). Minimizing loss: Explaining Russian policy: Choices during the Ukrainian crisis. *Soviet and Post-Soviet Review*, 44: 53-75.
- Allison, R. (2020). Russian revisionism, legal discourse and the “rules-based” international order. *Europe-Asia Studies*, 72(6): 976-995.
- Andrushchenko, S. (2016). The environmental impact of military actions in eastern Ukraine and the annexation of the Crimea. *Ukraine Analytica*, 24 May 2016.
- Avanzini, M., Pinheiro, M.D., Gomes, R. & Rolim, C. (2022). Energy retrofit as an answer to public health costs of fuel poverty in Lisbon social housing. *Energy Policy*, 160: 112658.
- Baubien, J., Lonsdorf, K. & Maynes, C. (2022). Occupied regions of Ukraine vote to join Russia in staged referendums (online). Available at: <http://ria.ru/20220927/referendum-1819941990.html>.
- Bellemare, M.F. (2015). Rising food prices, food price volatility and social unrest. *American Journal of Agricultural Economics*, 97(1): 1-21.
- Belousova, K. (2022). Environmental priorities of the post-war reconstruction of Ukraine. *Ecopolitic*, 8 September 2022.
- Ben Hassen, T. & El Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine war on global food security: Towards more sustainable and resilient food systems? *Foods*, 11(15): 2301.
- Birnbaum, M. (2022a). At war, Russia aims to claim Ukraine's land and its carbon emissions. *Washington Post*, 18 October 2022.
- Birnbaum, M. (2022b). Heat pumps take off in coal loving Poland amid Ukraine war. *Washington Post*, 6 September 2022.
- Business Press News (BPN) (2022). Transportation of Azerbaijani oil to the port of Ceyhan has been restored (online). Available at: <http://www.bpn.ge/article/105689-jeihanis-portshiazzerbaijanuli-navtobis-transportireba-agdga>.
- Broom, D. (2023). This is how war in Europe is disrupting fertilizer supplies and threatening global food security. *World Economic Forum*, 1 March 2023.
- Butler, N. (2014). The beginnings of a common European energy policy, 6: 14.
- Chandrasekhar, C.P. & Ghosh, J. (2022). Why are global wheat prices rising so much? *MR Online*. Available at: <http://mronline.org/2022/06/16/why-are-global-wheat-prices-rising-so-much>.
- Cheng, M. (2022). The Ukraine crisis: Causes, conundrum and consequences. *Journal of Social and Political Sciences*, 5(2) (online). Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4099347.
- Chitadze, N. (2023). Ukraine-Russia war – Energy policy and role of USA. *Journal of*

Humanities, June 2023: 1-12.

Clover, C. (2016). *Black wind, white snow: The rise of Russia's new nationalism*. New Haven: Yale University Press.

CNN (2014). *Is Crimea gone? Annexation no longer the focus of Ukraine crisis* (online). Available at: <http://www.edition.cnn.com/2014/03/31/politics/crimea-explainer/>.

Deyermond, R. (2023). *The Trump presidency, Russia and Ukraine: Explaining incoherence*. *International Affairs*, 99: 1595-1614.

Ditte, P. & Roell, P. (2006). *Past oil price shocks: Political background and economic impact – Impact from three cases*. ISPSW Publications.

Dubinsky, D. & Rutland, P. (2019). *Russia's legal position on the annexation of Crimea*. *Journal of Soviet and Post-Soviet politics and Society*, 5(1): 45-79.

Dujarric, S. (2023). *Note to correspondents – On the Black Sea grain initiative*. UN Secretariat, 11 April 2023.

Eisele, I. (2022). *Five facts on grain and the war in Ukraine*. Duetsche Welle, 1 November 2022.

EU4Climate (2021). *Legal and institutional analysis of climate change adaptation in Ukraine on national and sectoral levels in Ukrainian* (online). Available at: <https://eu4climate.eu/2020/07/09/adaptation-planning>.

European Commission (2007). *An energy policy for Europe – Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament* (online). Available at: http://www.europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/127067_en.htm.

European Commission (2014a). *In depth study of European energy security* (online). Available at: http://www.ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20140528_energy_security_study_0.pdf.

European Commission (2014b). *communication from the commission to the European* (online). Available at: http://www.ec.europa.eu/energy/efficiency/events/doc/2014_eec_communication_adopted.pdf.

European Commission (2022). *REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy*. European Commission, 8th March 2022.

European Commission (2023). *EU-US joint statement: Liquefied natural gas (LNG) imports from the US continue to rise, up by 181%* (online). Available at: http://ec.europa.eu/commissio/presscomer/detail/IP_19_1531.

European Council (2023). *Infographic – Ukrainian grain exports explained* (online). Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained>.

European Parliament (2018). *Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia*. Policy Department, Directorate – General for External Policies – European Parliament.

Eurostat (2023). *Electricity & gas hit record prices in 2022* (online). Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230426-2>.

FAO (2023). *Cereal supply and demand brief* (online). Available at:

<http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en>.

Franke, A. (2021). COP26: Ukraine aims for 2035 coal phaseout as more European nations join alliance. S&P Global Insights, 4 November 2021.

Gebre, S. & Elkin, E. (2022). Europe's deepening fertilizer crunch threatens food crisis. Bloomberg, 26 August 2022.

Chilotti, D. (2022). Europe's reliance on LNG imports triggering surge in emissions. Upstream, 22 September 2022.

Godzimirski, J. (2014). European energy security in the wake of the Russia-Ukraine crisis. PISM, 27(63): 1-5.

Guan, Y., Yan, J., Shan, Y., Zhou, Y., Hang, Y., Li, R., Liu, Y., Liu, B., Nie, Q. Bruckner, B., Feng, K. & Hubacek, K. (2023). Burden of the global energy price crisis on households. *Nature Energy*, 8: 304-316.

Guenette, J.D. & Khadan, J. (2022). The energy shock could sap global growth for years. World Bank Blogs, 22 June 2022.

Haney, B.S. (2020). Applied artificial intelligence in modern warfare and national security policy. *Hastings Sci & Tech LJ*, 11(1): 61.

Harrison, M. (2022). Western sanctions on Russia are working, an energy embargo now is a costly distraction. In: L. Garicano, D. Rohner & B. Weder di Mauro (eds). *Global economic consequences of the war in Ukraine – Sanctions, supply chains and sustainability* (pp. 23-27). London: CERN Press.

Harvey, F., Lakhani, N. & Carrington, D. (2022). COP27: Ending war in Ukraine necessary to tackle climate crisis, Zelenskiy say's. *Guardian*, 8 November 2022.

Hasan, Y. (2022). Russia-Ukraine crisis and energy insecurity: Is energy transition a sustainable alternate? *Journal of Peace and Diplomacy*, 3(1): 30-46.

Hebebrand, C. & Blauber, J. (2023). The Russia-Ukraine war after a year: Impacts on fertilizer production, prices and trade flows. IFPRI, 9 March 2023.

Hubacek, K., Yan, J., Shan, Y. & Guan, Y. (2023). Russia-Ukraine war has nearly doubled household energy costs worldwide – New study. *The Conversation*, 16 February 2023.

International Energy Agency (IEA) (2022). A 10-point plan to reduce the European's Union's reliance on Russian natural gas. Paris: IEA.

International Energy Charter (2023). Brief Ukrainian energy sector evaluation and damage assessment, VI report. Brussels: Energy Charter Secretariat.

International Energy Charter (2023). Ukrainian energy sector evaluation and damage assessment, VIII. Brussels: Energy Charter Secretariat.

International Monetary Fund (2023). Ukraine – Datasets (online). Available at: <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/UKR>.

Jones, O. & Dodds, P. (2017). Chapter 2 – Definitions of energy security. In: R. Steinberger-Wilckens, P.E. Dodds, Z. Kurban, Velazquez Abad, A. & J. Radcliffe (eds). *The role of hydrogen and fuel cells in delivering energy security for the UK* (pp. 32-45). London: H2FC Hub.

Keen, K. (2022). Belarus struggling to find path to market for potash amid US sanctions. S&P Global, 22 February 2022.

- Knowledge Centre for Global Food and Nutrition Security (2023). The impact of Russia's war against Ukraine on global food security report. Brussels: European Commission.
- Kornher, L., Von Braun, J. & Algieri, B. (2023). Speculation risks in food commodity markets in the context of the 2022 price spikes – Implications for policy. University of Bonn Center for Development Research. ZEF Policy Brief, 40.
- Kotoula, I. & Pusztai, W. (2022). Geopolitics of the war in Ukraine, 4. Athens: Foreign Affairs Institute.
- Kozdra, D. (2021). Does Poland have a hydrogen potential (online)? Available at: <https://ptsp.pl/czy-polska-ma-po-tencjal-wodorowy/>.
- Lawlor, K. & Clark, M. (2022). Russian annexation of occupied Ukraine is Putin's unacceptable "off-ramp". Institute of the Study of War & AEI's Critical Treats Project, 01-09-2022.
- Lipinski, K., Maj, M. & Miniszewski, M. (2022). A European Union independent of Russia? Alternative sources supplies of energy resources. Warszawa: Polish Economic Institute.
- Makarovych, M. (2024). Ukraine and Trump's re-election: What to prepare for. Prospects & Perspectives, 67: 1-6.
- Mathis, W. & Krukowska, E. (2022). Ukraine invasion threatens Europe's climate change goals. Bloomberg, 7 July 2022.
- Mead, W.R. (2014). The return of geopolitics: The revenge of the revisionist powers. Foreign Affairs, 93: 69-79.
- Meredith, S. (2023). Wheat prices surge after Russia ends grain deal – And its not good news for the world's food supply. CNBC, 17 July 2023.
- Merezhko, O. (2016). Crimea's annexation in the light of international law: A critique of Russia's legal argumentation. Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, 2: 37-89.
- Mikulska, A. (2022). Climate action meets energy security: The Russian invasion of Ukraine adds a new dimension to energy transition. Foreign Policy Research Institute, 27 June 2022.
- Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023). Exports of grains, legumes and flour from Ukraine (online). <http://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>.
- Muggah, R. (2022). The war in Ukraine is triggering a re-evaluation of global systemic risk. World Economic Forum, 30 June 2022 (online). Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2022/06/ukraine-war-global-systemic-risk-resilience>.
- Muller, D., Jungandreas, A., Koch, F.J. & Schierhorn, F. (2016). Impact of climate change on wheat production in Ukraine. German-Ukrainian Agricultural Policy Dialogue (APD), May 2016.
- Natsios, A. (2018). Introduction: Putin's new Russia: Fragile state or revisionist power? South Central Review, 35(1): 1-21.
- Nolsoe, E. & Pop, V. (2022). Russia sanctions list: What the West imposed over the Ukraine invasion. Financial Times, 4 March 2022.
- Oanh, Ha, K., Quinn, A. & Dodge, S. (2022). How Russian ships are laundering grain stolen from occupied Ukraine. Bloomberg, 17 October 2022.
- OECD (2016). Financing climate action in Ukraine report (online). Available at:

http://www.oecd.org/environment/outreach/Ukraine_Financing_Climate_Action.Nov2016.pdf

Office for National Statistics (2023). Cost of living insights: Food (online). Available at: <http://www.ons.gov.uk/economy/inflationandpriceindices/articles/costoflivinginsights/food>.

OSCE (2017). Climate change and security in eastern Europe: Republic of Belarus, Republic of Moldova, Ukraine-Regional assessment report. Vienna: Organization for Security and Cooperation in Europe.

Ozili, P.K. (2022). Covid-19 in Africa: Socio-economic impact, policy response and opportunities. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 42(3/4): 177-200.

Ozili, P.K. (2023). Global economic consequence of Russia invasion of Ukraine (online). Available at: <https://www.researchgate.net/publication/358977787>.

Pisciotta, B. (2020). Russian revisionism in the Putin era: An overview of post-communist military interventions in Georgia, Ukraine and Syria. *Italian Political Science Review*, 50(1): 87-106.

Pifer, S. (2021). Russia's draft agreements with NATO and the United States: Intended for rejection? Brookings, 21 December 2021.

Piontkovsky, A. (2015). Putin's Russia as a revisionist power. *Journal on Baltic Security*, 1(1): 6-13.

Plokhly, S. (2018). The return of the empire: The Ukraine crisis in the historical perspective. *South Central Review*, 35(1): 111-126.

Potichnyi, P.J. (1992). *Ukraine and Russia in their historical encounter*. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

Proninska, K.M. (2012). *Energy security in EU-Russia relations: Geopolitics and economics of energy resources*. Warszawa: ELIPSA.

Rawnsley, J. (2022). Food and energy crises threaten to distract from climate talks. *Financial Times*, 10 October 2022.

Romanko (2022). Ukraine reconstruction must steer clear of energies that allowed Putin to thrive.

Ruan, W. (2023). Analysis of the influence of the Russia-Ukraine conflict on the global energy development trend. *SHS Web of Conferences*, 163 (03039): 1-4.

Ruszel, M. & Podmiotko, S. (2019). *Energy security Poland and Europe – Conditions, challenges, innovations*. Rzeszow: Energy Policy Institute.

Rutland, P. (2016). Geopolitics and the roots of Putin's foreign policy. *Russian History*, 43(3-4): 425-436.

Ryan, M., Hudson, J., Loveluck, L. & Stem, D. (2022). Russia planning to annex new areas of Ukraine, US intelligence finds. *Washington Post*, 2 May 2022.

Sadowska, E. (n.d.). The impact of the Russian-Ukrainian war on the European Union's energy security (online). Available at: <https://www.instytutpe.pl/wp-content/uploads/2017/09/EPS-2-10-2022-Ewelina-Sadowska.pdf>.

Schnabel, I. (2022). A new age of energy inflation: Climateflation, fossilflation and greenflation. The ECB and its watchers XXII Conference, 17 (online). Available at: http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2022/html/ecb.sp220317_2~dbb3582f0a.en.html.

- Sharma, V.K. & Gautam, B. (2022). Russo-Ukraine war: Impact on world politics. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology (IJIRSET)*, 11(11): 13413-13418.
- Sobolev, D. (2023). Grain and feed annual: Ukraine. US Department of Agriculture Foreign Agricultural Service.
- Sovacool, B.K. (2011). Defining, measuring and exploring energy security. In: B.K. Sovacool (ed.). *The routledge handbook of energy security* (pp. 1-42). London: Routledge.
- Stang, G. & Dreyer, I. (2014). What energy security for the EU? Paris: European Union Institute for Security Studies.
- Stergiou, A. (2017). Energy security in the Eastern Mediterranean. *International Journal of Global Energy Issues*, 40(5): 320-334.
- Taghizadeh-Hesary, F., Yoshino, N., Abdoli, G. & Farzinvas, A. (2016). Macroeconomic impacts of oil price fluctuations in a trade linked case. *Monetary Policy and the Oil Market* (pp. 107-129). Tokyo: Springer.
- Taylor, A. (2022). Russia's attack on Ukraine came after months of denials it would attack. *Washington Post*, 24 February 2022.
- Trussell Trust (2023). End of year stats 2022-2023 (online). Available at: <https://www.trusselltrust.org/news-and-blog/latest-stats/end-year-stats>.
- UKRINFORM (2022). Because of the war, 90% of the wind energy capacities have been decommissioned-Galushchenko. *Fakty*, 23 October 2022.
- UNCTAD (2022). Global impact of war in Ukraine: Energy crisis. UNCTAD.
- UNEP (2022). The environmental impact of the Ukraine conflict. UNEP.
- UNFCCC (2021). Updated nationally determined contribution of Ukraine to the Paris agreement (online). Available at: https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/Ukraine%20NDC_July%2031.pdf.
- Urganci, F. & Gumus, A. (2010). Is the European union really a "union"? The weaknesses of the European Union's energy policy brief (online). Available at: http://www.indiana.edu/~eucenter/documents/Is_the_EU-really_a_union.pdf.
- USAID (2016). Climate change risk profile: Ukraine (online). Available at: <https://www.climatelinks.org/resources/climate-risk-profile-ukraine>.
- Vakulenko, S. (2022). A big bang? Anticipating the impact of Europe's sanctions on Russian energy (online). Available at: <http://carnegieendowment.org/politika/87318>.
- World Bank, Government of Ukraine, European Union & United Nations (2023). Ukraine: Rapid damage and needs assessment: February 2022-February 2023 report (online). Available at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/0991844503212328877.pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

